

บทที่ 2

ชุมชนจีนในภาคตะวันออก และความเชื่อพื้นฐานของคนไทยเชื้อสายจีน ในประเทศไทย

การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชุมชนจีนในภาคตะวันออกของประเทศไทย

บริเวณพื้นที่ของจังหวัดฉะเชิงเทราเป็นบริเวณพื้นที่ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกของประเทศไทย ประกอบด้วยกลุ่มจังหวัด สระแก้ว ปราจีนบุรี ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด และจังหวัดฉะเชิงเทรา มีบางจังหวัดมีพื้นที่ที่อยู่ติดกับทะเล จังหวัดที่ตั้งอยู่ติดกับทะเลนี้เป็นบริเวณที่เป็นเส้นทางการคมนาคมของชาวจีนในประเทศไทยและในประเทศจีนที่มีการติดต่อกันทางการค้าและการอพยพเข้ามาในประเทศไทย

1. ภาพรวมของการตั้งถิ่นฐานชุมชนจีนบริเวณพื้นที่ติดทะเล ในภูมิภาคตะวันออก บริเวณพื้นที่ที่อยู่ติดกับทะเล ได้แก่ จังหวัดตราด จันทบุรี ระยอง และจังหวัดชลบุรี เป็นพื้นที่เริ่มแรกที่เป็นเมืองท่าในการจอดเรือเทียบเพื่อทางการค้า ก่อนที่คนจีนจะรุกเข้าไปในพื้นที่ส่วนใน โดยใช้แม่น้ำเป็นเส้นทางสัญจรหลัก เมืองท่าดังกล่าวบริเวณชายทะเลตะวันออกที่มีหลักฐานเกี่ยวกับคนจีนคือกลุ่มคนจีนที่เมืองตราด มีหลักฐานกล่าวถึงสำเภาค้าจีนมาจอดเรืออยู่ที่ปากแม่น้ำ ครั้นสมัยที่พระเจ้าตากยกกองทัพมายังเมืองตราดในขณะนั้นมีสำเภาค้าจีนมาทอดที่ปากน้ำเมืองตราดหลายลำ พระเจ้าตากได้เรียกนายเรือมาเฝ้าพวกจีนจัดขึ้นแล้วกลับยังเอาข้าหลวงพระเจ้าตากทราบถึงเรือที่นั่งคุมเรือรบลงไปล้อมสำเภาไว้ แล้วบอกให้พวกจีนมาอ่อนน้อมโดยตีพวกจีนก็หาฟังไม่กลับเอาปืนใหญ่ร้อยกระบอกยิงรบกวนอยู่ครึ่งวัน พระเจ้าตากก็ตีได้เรือสำเภาค้าจีนทั้งหมด (พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี, 2551, หน้า 22-23; สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2516, หน้า 313-314)

เรื่องนี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์มีความเพิ่มเติมว่า “...พวกจีนลูกค้าพาแพ้เก็บได้ทรัพย์สินสิ่งของทองเงิน ผ้าแพร และเงินเจียนผู้เป็นใหญ่ยอมอ่อนน้อมยอมสวามิภักดิ์ นำเอาบุตรหญิงคนหนึ่งมาถวาย...” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2516, หน้า 314)

กลุ่มชุมชนจีนบริเวณที่จังหวัดจันทบุรี เป็นเส้นทางการค้าระหว่างไทยและจีนมาแต่โบราณจึงมีชาวจีนอาศัยอยู่บริเวณนี้เป็นจำนวนมาก จังหวัดจันทบุรีมีชุมชนจีนดั้งเดิมตั้งอยู่ตามชายฝั่งอยู่หลายแห่งทั้งในเขตอำเภอขลุง แหลมสิงห์ และท่าใหม่ ส่วนใหญ่ทำอาชีพประมงและค้าขาย ส่วนในเขตอำเภอเมืองจะมีกลุ่มชาวจีนเก่าเป็นสกเกี้ยน ตั้งอยู่บริเวณแม่น้ำจันทบุรีเรียกว่า

“ย่านท่าหลวง” ไปจนถึงชุมชนฉนวนเรียกว่า “ตลาดล่าง” (วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดจันทบุรี, 2544, หน้า 19-20) ปัจจุบันบริเวณดังกล่าวนี้มีอาคารเก่าอายุช่วงสมัยรัชกาลที่ 5

จากการศึกษาของสำนักโบราณคดีได้นำ ได้พบเรือสำเภาโบราณจมอยู่ที่อ่าวบางกะไชย อำเภอลแหลมสิงห์ มีหลักฐานเกี่ยวกับเครื่องถ้วยลายครามของจีน นักวิชาการกำหนดอยู่ในรัชกาลพระเจ้าหัวนั่หลี่แห่งราชวงศ์หมิง (พ.ศ. 2115-พ.ศ. 2163) ตัวอักษรที่พบอยู่บนผนังข้างบ่งบอกถึงปีจอรอบนักษัตรของจีนตรงกับ ปีพ.ศ. 2153 ตรงกับสมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกาทศรถ (วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดจันทบุรี, 2544, หน้า 86) เมืองจันทบุรีมีนักวิชาการได้กล่าวเพิ่มเติมถึงความสำคัญในสมัยอยุธยาว่า ชาวจีนเข้ามาค้าขายมักจะจอดเรือซ่อมเรือที่เมืองจันทบุรี ซึ่งมีฝีมือตั้งอยู่ซ่อมเรืออยู่ที่นั่นเพราะว่าเป็นแหล่งที่หาไม้ตะเคียนทองได้ง่าย มีลำต้นขนาดใหญ่ มีทำเลสร้างอยู่ต่อเรือซ่อมเรือได้เหมาะสม (ธวัช ปุณ โนนทก, 2544, หน้า 11) และช่วงในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีครั้งเตรียมกองทัพกู้ชาติ (โปรดเกล้าให้ต่อเรือรบ (เรือเดินทะเล) ใช้เวลาเพียง 2-3 เดือนก็ได้เรือจำนวนมาก แสดงว่ามีวัสดุช่างฝีมือและกำลังพลพร้อมเพรียง จึงสามารถต่อเรือรบออกเดินทะเล ได้ร้อยเศษเสร็จอย่างรวดเร็ว (กรมศิลปากร, 2527, หน้า 15) จันทบุรีเป็นท่าเรือแห่งแรกที่ชาวต่างชาติจากจางหลินที่เมืองเฉิงไห่ (ไห่ไต้) และท่าเรือซาน โถวมาแวะจอด (เจดีย์ว ราชบุรี, 2549, หน้า 166) จนถึงช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ู่ต่อเรือของชาวจีนยังตั้งเป็นชุมชนรับจ้างต่อเรือความว่า “เมื่อ ณ วันเดือน 6 ขึ้น 4 ค่ำ ศักราช 1198 ปีวอกอัฐศก (ตรงกับพ.ศ. 2379) แล้วโปรดให้พระอนุรักษโยธากลับไปต่อกำปั่นที่เมืองจันทบุรี อีก 1 ลำ ปากกว้าง 4 วา 2 ศอก พระราชทานชื่อว่า”วิทยาคม” ครั้นเมื่อเกิดศึกในสงครามกับฉนวน ในประเทศเขมรก็ทรงมีพระราชดำรัสสั่งให้พระยาคลัง (ดิศ บุนนาค) ผู้บุตรติดตามมาช่วยราชการ ด้วย (กรมศิลปากร, 2527, หน้า 169)

บริเวณชุมชนจีนเมืองชายทะเล จังหวัดชลบุรีเดิมเรียกว่าบางปลาสร้อย ในสมัยกรุงศรีอยุธยามีหลักฐานกล่าวว่ามีชาวจีนแต่จิวเรียกเมืองชลบุรีว่า “บังก็อกสวย” (ธวัช ปุณ โนนทก, 2544, หน้า 12) หลักฐานในพระราชพงศาวดารช่วงในสมัยพระเจ้าตากสินยกทัพแหวกวงล้อมมาเมืองชลบุรี และได้ประทับอยู่ ณ เก่งจีน แสดงให้เห็นถึงเมืองชลบุรีมีกลุ่มคนจีนอาศัยอยู่ จึงมีการสร้างสถาปัตยกรรมแบบเก่งจีนเอาไว้ (กรมศิลปากร, 2527, หน้า 10-11) อย่างไรก็ตามแล้วแต่บางช่วงเวลาของเมืองบางปลาสร้อย ตอนปลายสมัยอยุธยาอาจมีสภาพคล้ายเหมือนเมืองร้าง เพราะครั้งเมื่อพระเจ้าตากสินผ่านมาเมืองบางปลาสร้อย ไม่ได้พักที่นี้เลยไปพักที่พัทยา (วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดจันทบุรี, 2544, หน้า 53) แต่อย่างไรก็ตามนักวิชาการบางท่านกล่าวว่า ชาวจีนได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บางปลาสร้อยนี้ประมาณช่วงสมัย

อุชชาตอนปลาย (สุชาติ เกาทอง, ชัยศ วนิชวัฒนานูวัติ, นพดล ใจเจริญ และอรอนงค์ เกาทอง, 2546, หน้า 32) ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีมีนักวิชาการกล่าวว่าได้มีเศรษฐีชาวจีน ชื่อจิ้นเรื่อง เป็นมหาเศรษฐีแห่งเมืองชลบุรี เป็นบุตรชายของอ่องไต้ ผู้รับใช้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้รับบรรดาศักดิ์เป็นหลวงอภัยพานิช (วางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, 2550, หน้า 145)

2. การตั้งถิ่นฐานชุมชนจีนในจังหวัดฉะเชิงเทรา

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า การเดินทางเข้ามาของชาวจีนจะเข้ามาทางเรือโดยเฉพาะพื้นที่ติดกับชายทะเล ต่อจากนั้นเริ่มที่จะเข้ามายังพื้นที่ส่วนใหญ่ของภูมิภาค ดังเช่นในพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทราซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของภูมิภาคตะวันออกที่เชื่อมด้วยแม่น้ำบางปะกงซึ่งเป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญที่ไหลออกสู่ทะเลที่อำเภอบางปะกง

2.1 ชาวจีนในจังหวัดฉะเชิงเทราช่วงสมัยก่อนรัชกาลที่ 3 มีนักวิชาการกล่าวว่า

ช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระนารายณ์จะพบว่าชาวจีนได้เคลื่อนย้ายลงไปเรื่อย ๆ ด้วยความนิยมทางการค้าดังที่พบในบันทึกของพวกมิชชันนารี กล่าวถึงชาวคริสต์แปดริ้วซึ่งหากเป็นคนจีนจะไม่อยู่ประจำเพราะเรื่องการค้าขายต้องเคลื่อนย้ายนำไปส่งขายเป็นประจำ ต่อมาในสมัยธนบุรีเป็นต้นมาอาจมีการตั้งหลักแหล่งขึ้นแล้วสาเหตุจากการที่ได้รับการยอมรับในการร่วมรบกู้ชาติและเชื้อสายของผู้นำก็เป็นจีน พร้อมกันนั้นมีเรื่องเล่าถึงบริเวณพื้นที่ตามค้ำน้ำของแม่น้ำบางปะกงว่า มีซากเรือจมอยู่ใต้ดินมองเห็นเสากระโดง เช่น บริเวณวัดคันสน ตำบลท่าถั่ว อำเภอบ้านโพธิ์ หรือเรื่องเรือล่มที่วัดสามร่ม อำเภอบางคล้า เป็นต้น (สุนทร คัยนันท์, 2534, หน้า 54)

ช่วงสมัยรัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสร้างพระราชวังใหม่ บริเวณพื้นที่ปัจจุบันเดิมเป็นที่อยู่อาศัยของชาวจีน โปรดให้ชาวจีนย้ายไปอยู่บริเวณที่วัดสามปลื้มไปถึงคลองวัดสามเพ็ง (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2504 ข, หน้า 13) บริเวณที่สำเพ็งนี้ สุนทรภู์กล่าวไว้ในนิราศเมืองแกลงว่า

ถึงสำเพ็งแก่งตั้งริมฝั่งน้ำ   แปะประจำจอดเรียงเคียงขนาน

มีซุ้มชอกตรอกนางจ้างประจาน   ยังสำราญร้องขับไม้หลับลง

เรื่องนิราศเมืองแกลงของสุนทรภู์นี้สันนิษฐานว่าแต่งในรัชกาลที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2350

โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธำรงราชานุภาพ ทรงประมวลเรื่องราว วิเคราะห์ศักราชว่าสุนทรภู์ จะแต่งเมื่ออายุ 21 ปี มีชื่อเสียงในการแต่งกลอนและมีผู้ฝากตัวเป็นศิษย์ 2 คน ในนิราศเมืองแกลงคราวที่สุนทรภู์เดินทางไปหาบิดาที่เมืองแกลง และลูกศิษย์ได้ติดตามมาด้วย

(สมเด็จพระยาธำรงราชานุภาพ, 2509, หน้า 84) ด้วยเหตุที่หลังจากที่ต้องเวรจำในการไป

ลักลอบรักใคร่กับหญิงข้างในชื่อจิ้น และประกอบกับกรมพระราชวังหลังทิวกดในปีพ.ศ. 2349

จึงออกหาบิดาที่เมืองแกลง ด้วยคิดจะบวชเพราะเป็นเวลาที่อายุครบบวช และจะล้างอับมงคลที่ต้อง

ถูกจองจำ แต่ไม่ได้บวชเพราะว่าเป็นไข้ป่ารักษาอยู่เกือบเดือนจึงหาย สาเหตุที่เป็นไข้ป่าเพราะ สุนทรภู่ขึ้นเรือแล้วต้องเดินป่า และหลงป่า ด้วยที่นายแสงคนนำทางหนีไป (สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ราชานุกาพย์, 2520, หน้า 8; กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, 2529, หน้า 61-62)

บริเวณพื้นที่ลำเพ็ญนี้จากนั้นเป็นต้นมา ลำเพ็ญเป็นศูนย์การค้า ประชาชนซื้อสินค้าจาก ขนาดเล็ก ๆ จนถึงขนาดใหญ่ได้ ต่อมาเรียกชื่อบริเวณนี้อีกชื่อหนึ่งว่า “ตลาดใหญ่” ส่วนคำว่า “ลำเพ็ญ” เรียกเพี้ยนจากคำว่า “สามเพ็ญ” และอาจเพี้ยนมาจากคำว่า “สามแพ่ง” เพราะแต่เดิมนั้น เป็นที่นำลิกหรือทางสามแพ่ง (สุรางค์ จันทวานิช, 2532, หน้า 72; บุปผา คุมมานนท์, 2525, หน้า 59-64) ตำแหน่งที่ให้ชาวจีนอยู่นั้นเป็นการควบคุมชาวต่างชาติ และเพื่อป้องกันการทำทายนานา จากศูนย์อำนาจซึ่งปฏิบัติสืบต่อมาตั้งแต่สมัยอยุธยา (Kaempfer, 1986, pp. 51-52)

ความเป็นมาของชาวจีนในจังหวัดฉะเชิงเทราสมัยนี้ มีนักวิชาการได้กล่าวถึงชาวจีน ที่เมืองฉะเชิงเทรา โดยสันนิษฐานว่า กลุ่มคนจีนเป็นชาวเต๋อจิมี่เป็นจำนวนมากอพยพเข้ามา ตั้งถิ่นฐานแปดริ้วตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง เป็นชาวจีนที่อพยพจากชุมชนจีนที่ลำเพ็ญ (กรุงเทพฯ) เนื่องจากว่าลำเพ็ญมีชาวจีนหนาแน่นมากเกินไป (สุชาติ เกาทอง และคณะ, 2546 หน้า 32) เมื่อวิเคราะห์หาคู่ถึงย่านลำเพ็ญนี้ น่าจะเป็นช่วงหลังจากที่มีการย้ายพระราชวังจากรงชนบุรีมาสร้าง พระบรมมหาราชวังแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงโปรดฯ ให้ชาวจีนมาอยู่ที่ ลำเพ็ญ หลังจากนั้นบริเวณชาวจีนที่อาศัยอยู่ที่ย่านนี้จึงมีความหนาแน่นมากขึ้นเรื่อย ๆ หรือแม้แต่ ชาวจีนที่บริเวณฝั่งธน เช่นที่บริเวณกุฎีจีนยังเข้ามาอาศัยอยู่ลำเพ็ญเช่นกัน อาจเป็นส่วนที่ทำให้ลำเพ็ญ มีความหนาแน่นเพิ่มขึ้น

ช่วงสมัยรัชกาลที่ 1 มีหลักฐานที่เกี่ยวกับชุมชนจีนในพื้นที่ของเมืองฉะเชิงเทราในนิราศ เมืองแกลงของสุนทรภู่ (สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ราชานุกาพย์, 2509, หน้า 90-91; ธวัช ปุณโฑก, 2547, หน้า 122) ส่วนที่เกี่ยวกับชุมชนจีนในเมืองฉะเชิงเทรา ปรากฏข้อความว่า

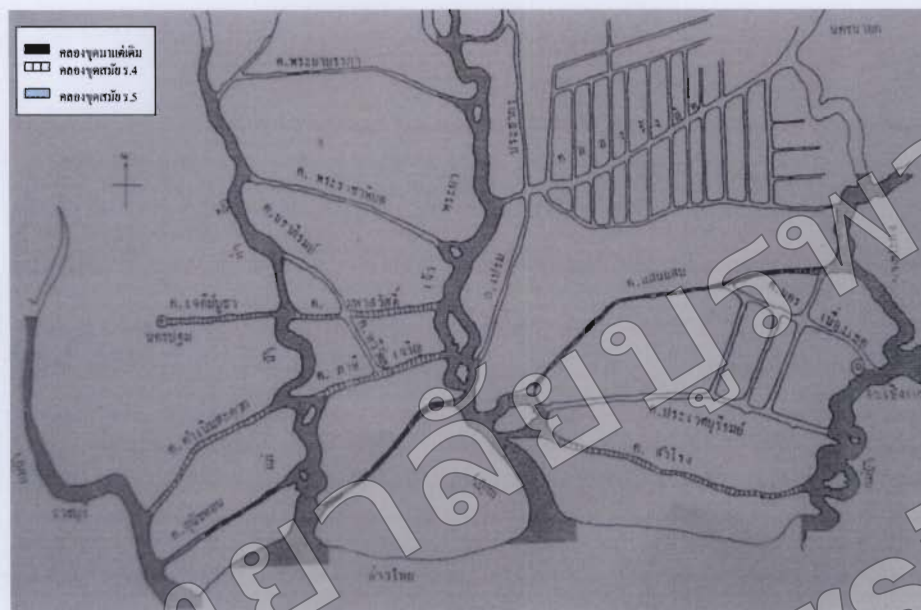
ถึงหอย่อมย่านบ้านบางม้งกรนั้น	ดูเรียงรันเรือนเรียบขลาสินธุ์
แต่ล้วนบ้านตาคปาริมวาริน	เหม็นแต่กลิ่นเน่าอบตลบไป
เห็นศาลเจ้าเหล่าเจ็กอยู่เชิงแซ่	ปูนทะก้ององค์แก่ข้างเพศไสย
เกลเฮี้ยเคยข้ามคกงคาลัย	ช่วยคุ้มภัยปากอ่าวเถิดเจ้านาย

จากชื่อที่สุนทรภู่กล่าวถึงเรียก “ย่านบ้านบางม้งกร” นั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวว่า ม้งกร เป็นชื่อปลาอย่างหนึ่ง แต่คำว่า ปะกง นั้นแปลไม่ได้ ความอย่างบางที่จะย่อสั้นมา บางปลา (ม้ง) กง ก็เป็นได้ (สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ราชานุกาพย์, 2520, หน้า 7) กรณีชื่อบางปะกง มีนักวิชาการในชั้นหลังให้ความเห็นไว้ว่า

ประเด็นนี้ความสำคัญนั้นอยู่ตรงพื้นที่ตั้งของชาวจีนอาศัยอยู่ในขณะนั้นกล่าวคือ เส้นทางเดินทางของสุนทรภู์เดินทางมาเมืองแกลงนั้น เริ่มเดินทางจากกรุงเทพฯ (ไม่ทราบตรงจุดไหน) ผ่านวัดแจ้ง สามปลื้ม สำเพ็ง ดาวคะนอง วัดคอกไม้ บางฝ้าง ปากก๊ัด บางระเจ้า (บางกระเจ้า) พระประแดง ปากช่อง คลองสำโรง ทับนาง บางพลี บางโกลง ย่านบ้านไร่ บางกระเทียม คลองสองชะวาก หัวตะเข้ บางบ่อ ย่านบ้านระกาด บางสมัคร บางวัว แล้วออกแม่น้ำ ย่านบางมังกง ตามลำดับ (สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2, 2520, หน้า 84-90)

ดังนั้นจากข้อความในนิราศสุนทรภู์ได้เรียกแม่น้ำบางปะกงว่า บางมังกง ซึ่งมีบ้านเรือนตั้งอยู่ริมแม่น้ำเป็นแถวส่วนใหญ่ตากปลาอยู่ริมน้ำส่งกลิ่นเหม็น และพบว่ามีศาลเจ้าปูนถ้ำก่งและบ้านคนจีนตั้งอยู่เป็นจำนวนมาก พร้อมกันนั้นสุนทรภู์ได้ขอพรให้เทพเจ้าคุ้มครองไม่ให้เกิดอันตรายในการเดินทาง ชาวจีนในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (สมัยรัชกาลที่ 2) เมืองฉะเชิงเทราและชลบุรีได้พัฒนาเป็นแหล่งอุตสาหกรรมน้ำตาลเพื่อส่งออกในรัชกาลที่ 2 เป็นต้นมา (สุภาพค์ จันทวานิช, 2532, หน้า 37) มีกลุ่มคนจีนกระจายตัวประกอบอาชีพปลูกอ้อยทำน้ำตาล โดยการส่งไปขายประเทศสิงคโปร์แล้ว (สุนทร คัยนันท์, 2534, หน้า 61)

2.2 ชาวจีนในจังหวัดฉะเชิงเทราช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ชาวจีนที่เข้ามาอยู่อาศัยก็คงสืบเนื่องจากความหนาแน่นของสำเพ็ง หรืออาจเป็นขั้นตอนที่ชาวจีนเข้ามายังกรุงเทพฯ มุ่งจะหา งานทำในเมืองหลวง หรือจะออกไปหากินยังหัวเมืองต่างๆ จะมาพำนักที่สำเพ็งก่อนคือจุดตั้งตัว ของคนจีน (วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์ และสุภาพค์ จันทวานิช, 2534, หน้า 91) ในรัชสมัยนี้เป็นช่วงที่ เกิดเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวกับชาวจีนหลายประเด็นด้วยกัน ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าในพื้นที่เมือง ฉะเชิงเทราได้มีชาวจีนเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก สืบต่อจากช่วงสมัยรัชกาลที่ 2 ที่ชาวจีนเริ่ม เข้ามาปลูกอ้อยทำน้ำตาล ต่อมาในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ชาวจีนส่วนใหญ่เป็นคนจีนที่มาจากเมืองจีน เข้ามาแสวงโชคในครั้งแรกเข้ามาตั้งหลักแหล่งที่เมืองฉะเชิงเทราและปราจีนบุรีก่อน (ศรีศักร วัลลิโภคม, 2523, หน้า 22) ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการขยายเมืองทรวงวงนโยบายให้ชาวจีน ออกไปตั้งหลักแหล่งถือเรื่องเขตนารอบราชธานี และเรื่องความสะดวกในการอพยพ กล่าวคือ เมืองฉะเชิงเทราเป็นเมืองนอกเขตนารอบราชธานี และฉะเชิงเทราตั้งอยู่บนแม่น้ำบางปะกง มีคลองสำโรง คลองแสนแสบ เหมาะการคมนาคมมายังเมืองท่า (วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์ และ สุภาพค์ จันทวานิช, 2534, หน้า 92) (ภาพที่ 2-1 ประกอบ) คลองบางขนากหรือคลองแสนแสบ (ชาวบ้านมักเรียกค้นคลองว่าคลองแสนแสบ ปลายคลองเรียกว่า คลองบางขนาก)

ภาพที่ 2-1 คลองที่ขุดในสมัยรัชกาลที่ 3-5 (วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์ และสุภาวงศ์ จันทวานิช, 2534)

ภาพที่ 2-2 ปากคลองบางขนากเชื่อมกับแม่น้ำบางปะกง

หลังจากนั้นในเมืองฉะเชิงเทราได้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชาวจีนหลายเรื่อง แต่ละเรื่องบ่งบอกถึงชุมชนจีนในพื้นที่เมืองฉะเชิงเทรา ว่ามีชาวจีนอาศัยอยู่มาก โดยแยกการศึกษาตามช่วงเวลาที่เกิดขึ้นดังต่อไปนี้คือ

2.2.1 เริ่มจากการขุดคลองบางขนาก เนื่องด้วยรัชกาลที่ 3 ทรงโปรดฯ ให้พระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษา (ทัต บุนนาค) เป็นแม่กองจัดจ้างจีนขุดตั้งแต่พ.ศ. 2380 ขุดตั้งแต่หัวหมากไปถึงบางขนากเป็นทางยาว 1,337 เส้น 19 วา 2 ศอก ลึก 4 ศอก กว้าง 6 วา ราคาเส้นละ 70 บาทแล้วเสร็จในปีพ.ศ. 2381 (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2504 ค, หน้า 187) ผู้ที่ขุดคลองนั้น ได้แก่ ชาวจีนและชาวลาว ส่วนแรกเป็นเจ้าแก๊น 8 คน รับขุดส่วนหลังเป็นชาวลาว (จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 1-5, 2530, หน้า 27) สาเหตุที่ต้องขุดคลองในครั้งนั้น เพื่อใช้เป็นเส้นทางลำเลียงยุทธโปกรณ์เข้าไปรบญวน โดยผ่านเส้นทางอรัญประเทศเข้าทัพภูเขา การขุดเมื่อสงครามได้ผ่านมาแล้ว 5 ปี คลองบางขนากเป็นคลองที่เชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำบางปะกง

ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชุมชนจีนในจังหวัดฉะเชิงเทราก็คือ คลองนี้ได้จ้างชาวจีนขุดทำให้เกิดพื้นที่อยู่อาศัยของชุมชนจีนสองฝั่งคลอง มีการผลิตน้ำตาล ปลูกข้าว ซึ่งได้รับผลผลิตได้มากกว่าครั้งยังไม่มีคลอง ผลผลิตน้ำตาลก็น่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ชาวจีนเข้ามาตั้งหลักแหล่งและทำให้การคมนาคมมีความสะดวกขึ้นต่อการเดินทาง เป็นผลจากการใช้เส้นทางของคลองบางขนาก (สุนทร คัยนันท์, 2534, หน้า 79; ปิยะนาถ บุนนาค, 2537, หน้า 28, 32)

กรณีเรื่องการปลูกข้าวที่ริมฝั่งคลองนี้ จุดประสงค์เพื่อเพื่อส่งกำลังบำรุงไปให้กองทัพไทยที่ไปรบกับญวนซึ่งใช้เวลาในการทำสงคราม 14 ปี (เมือง เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา, 2525, หน้า 8) จึงจำเป็นที่ต้องการเสบียงอาหารที่ต้องการใช้ในการสงครามเป็นจำนวนมากและอย่างต่อเนื่อง ระยะเวลา 9 ปีกว่าสงครามจึงยุติลง

การขุดคลองเป็นการกระทำเพื่อเพิ่มพูนรายได้ของแผ่นดิน ทำให้เงินทองไหลเข้าสู่แผ่นดิน ทั้งนี้เพราะการพดน้ำและการค้าภายในเป็นผลพลอยได้อีกประการหนึ่ง โครงการที่ได้รับความสนใจมากที่สุดคือ คลองบางขนาก (วอลเตอร์เอฟ, 2530, หน้า 42)

2.2.2 การย้ายเมืองและการสร้างกำแพงเมือง สืบเนื่องจากเหตุสงครามระหว่างไทยกับญวนทำให้ต้องเลือกตำแหน่งที่ตั้งของเมืองที่เหมาะสมกว่า และจึงมีความจำเป็นต้องสร้างกำแพงเมืองเพื่อรักษาเมืองไว้ ทำให้บริเวณกำแพงเมืองเป็นศูนย์กลางของเมืองฉะเชิงเทราในสมัยรัชกาลที่ 3

การย้ายเมืองจากปากแม่น้ำ ใจโลมายังพื้นที่ปัจจุบันและมีกำแพงเมืองสร้างขึ้น ซึ่งก่อนปี พ.ศ. 2377 รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาอมราชและเจ้าพระยามหาโยธาออกมาเตรียมการสร้างเมืองฉะเชิงเทราใหม่ มีการเตรียมทำอิฐเพื่อใช้ในการก่อสร้างป้อมและกำแพงเมืองป้องกันข้าศึกที่จะยกมาทางทะเล ปีพ.ศ. 2377 โปรดให้กรมหลวงรักษาดุเรศไปสร้างป้อมกำแพงเมืองฉะเชิงเทราอีกตำบลหนึ่ง (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2504 ค, หน้า 157) จนปี พ.ศ. 2388 ได้สร้างเมืองแล้วมีการเกณฑ์ไม้เสา อิฐ เกณฑ์แรงงานไพร่มาปรับที่ จนปีพ.ศ. 2391 จ้างแรงงานจีนสร้าง

ป้อมและกำแพงเมือง (สุดใจ ตระกูลสุขชัย, 2544, หน้า 18) เป็นการทำให้คนจีนเข้ามาอาศัยในเมือง
ฉะเชิงเทรามากขึ้น

การสร้างกำแพงเมืองเป็นเหตุที่สืบเนื่องจากการย้ายเมืองเพราะเห็นว่าเมือง
ฉะเชิงเทราเป็นเมืองหน้าด่านตั้งอยู่ที่ตำบลหน้าเมืองอำเภอเมืองฉะเชิงเทรา และเหตุที่ไทย
มีสงครามกับญวนซึ่งเริ่มตั้งแต่ปีพ.ศ. 2376 ในสงครามอานัมสยามยุทธ และประกอบกับเมือง
ฉะเชิงเทรานั้นตั้งอยู่ริมแม่น้ำบางปะกงจึงจำเป็นต้องมีการสร้างกำแพงเมืองไว้เพื่อป้องกัน
ข้าศึก และไม่ปรากฏว่าตั้งชื่ออะไร (กรมศิลปากร, 2500, หน้า 52) นักวิชาการกล่าวว่าตั้งแต่สมัย
รัชกาลที่ 1 ลงมาถึงรัชกาลที่ 3 เกิดการสร้างเมืองป้อมขึ้นหลายแห่งเพื่อป้องกันการรุกรานจากข้าศึก
เมืองสมุทรปราการปากแม่น้ำเจ้าพระยา เมืองพระประแดง และเมืองฉะเชิงเทราริมแม่น้ำบางปะกง
คือตัวอย่างของเมืองป้อม (ศรีศักร วัลดีโกดม, 2545, หน้า 93)

ภาพที่ 2-3 ภาพกำแพงเมืองเก่าจังหวัดฉะเชิงเทรา

2.2.3 การสร้างวัดของคนจีนในสมัยรัชกาลที่ 3 จากการศึกษาของนักวิชาการ
พบว่ามิกลุ่มคนจีน 3 คน ได้สร้างวัดแหลมบนสายชล ณ รั้งมี เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ของจังหวัด
ฉะเชิงเทรา มีกลุ่มชาวจีนอาศัยอยู่ตามประวัตินามสามตระกูล (สามคนสามแซ่) ประสบ
ความสำเร็จในการทำมาหากินและได้สร้างวัดขึ้นชาวจีนสามตระกูล ได้แก่ ชาวจีนแซ่ตัน (ตันสกุล
ตันชุกุล, เหราปัตย์, อาณัติวงศ์) ชาวจีนแซ่ลิ้ม (ตันสกุล เทศะกรรม) ชาวจีนแซ่โจ้ว (ตันสกุล
นันทมานพ) เป็นวัดที่สร้างขึ้นในปีพ.ศ. 2385 (สุนทร คัยนันท์, 2533, หน้า 3) พระอุโบสถหลังเก่า
ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อพ.ศ. 2405 และชาวบ้านในละแวกนั้นเรียกชื่อวัดต่างกันว่า

วัดสามจีน, วัดวิสูตรเทราราม วัดแหลมบน (เอกสารประวัติวัดแหลมบน และจากการสัมภาษณ์ พระมหาวินัย กิตฺตปญฺโญ เจ้าอาวาสวัดแหลมบน (พระมหาวินัย กิตฺตปญฺโญ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2553) ลักษณะรูปแบบของพระอุโบสถเป็นแบบสถาปัตยกรรมไทย หลังคาประกอบด้วย ซ้อฟ้า ไบระกา หางหงส์ หลังคา 2 ชั้นลด 3 ตับ มีเสาดั้งรับพาไลหน้าและหลัง ด้านในประดิษฐาน พระพุทธรูปแบบพุทธเถรวาท (สำรวจ 12 กรกฎาคม 2553) ซึ่งให้เห็นถึงประเด็นยังไม่มีการสร้างวัด แบบจีนมหายาน (รูปภาพที่ 2-4) ยังให้มองประเด็นเรื่องของชื่อวัด “สามจีน” พบอยู่หลายแห่ง เก่าตั้งแต่สมัยอยุธยา ถึงช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ที่เมืองอยุธยาปรากฏชื่ออยู่ในบันทึก วัดสามจีน ที่กรุงเทพฯ เดิมเรียกว่าวัดจีนใต้ เป็นชื่อเดิมของวัดไตรมิตร มีคำเล่ากันว่าวัดสามจีนเดิมนั้นมี 3 วัด คือ วัดสามจีนที่อยู่ที่คลองบางอ้อด้านตรงข้ามกับเทเวศร์วัดหนึ่ง วัดสามจีนเหนือบางท่านว่าอยู่ที่ บางขุนพรหม บางท่านก็ว่าอยู่ที่ถนนทพบุรี วัดที่อยู่บางขุนพรหมคือวัดสังเวชวิศยาราม ส่วนที่ถนนทพบุรี คือ วัดโชติการาม และวัดสามจีนใต้คือ วัดไตรมิตร (จิรัฐกาล พงศ์ภคเธียร, 2549, หน้า 153)

ประเด็นที่จะสนับสนุนได้ว่าเหตุที่เรียกวัดสามจีนเนื่องด้วยชาวจีนสามคนช่วยกัน สร้างวัด จึงได้นามว่า “วัดสามจีน” ตามที่มีหลักฐานบันทึกดังกล่าวมาข้างต้น เมื่อมาดูทางด้าน ศิลปกรรมพบว่าเป็นการก่อสร้างที่เป็นรูปแบบวัดไทย ตัวอาคารนั้นมีวัฒนธรรมจีนปนอยู่บ้าง และ ยังไม่พบว่ามีการสร้างวัดสามจีนแบบวัฒนธรรมจีน โดยเฉพาะวัดพุทธมหายาน เช่นเดียวกับ วัดสามจีนเมืองฉะเชิงเทรา แผนผังโบสถ์วัดสามจีนหันหน้าสู่แม่น้ำบางปะกง ด้านหน้าเป็นหมู่เจดีย์ ทรงระฆัง 5 องค์

ภาพที่ 2-4 วัดแหลมรังสี (วัดสามจีน จังหวัดฉะเชิงเทรา) และกลุ่มเจดีย์ทรงกลม (ทรงระฆัง)

2.2.4 เหตุการณ์กบฏตัวเหี้ย (ฮังยี่) เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นถึงว่ามีคนจีนเป็นจำนวนมาก ในเมืองฉะเชิงเทราซึ่งขณะนั้นทำให้เกิดกบฏขึ้น และผลสุดท้ายก็มีการหนีจากเหตุการณ์นี้ไปยังพื้นที่อื่น ๆ บางส่วนก็ถูกฆ่าตายไปเป็นจำนวนมาก บ้างก็แขวนคอตาย บ้างก็ใช้วิธีการบวชเพื่อหนีจากรุกขมาในครั้งนั้นด้วย ซึ่งถือว่าเป็นวิธีเดียวที่รอดพ้น และเหตุการณ์กบฏตัวเหี้ยนี้ มีนักวิชาการได้บันทึกของจุดเริ่มต้นของเหตุการณ์เอาไว้ว่า

เริ่มต้นจากเมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2391 มีฮังยี่ก๊กหนึ่งชื่อ ” ก๊กเสงทง ” ในวันเกิดเหตุมีการแสดงงิ้วที่ศาลเจ้า ชาวจีนเหล่านี้ได้ไปดูงิ้วโดยอาศัยข้ามคลองจุกเฉมไปที่ศาลเจ้าที่เชิงสะพานแห่งนั้น มีบ้านคนไทยที่มีสุนัขขุ สุนัขได้ออกมาไล่กัดจนชาวจีนต้องพากันไล่ตีสุนัขเจ้าของสุนัข โกรธจึงเอาเกลือไปเกลี่ยสะพานข้ามคลอง ครั้นขากลับจากการดูงิ้วชาวจีนเดินข้ามสะพานปรากฏว่าสะพานหักจึงเกิดปากเสียงจึงถึงกับต่อยตีกัน และได้ทวีความรุนแรงขึ้นลุกลามจนเกิดจลาจล ไม่นานชาวจีนตั้งตัวเป็นตัวเหี้ยเข้าไปปล้น โรงหีบอ้อยและฆ่าเจ้าของโรงหีบซึ่งเป็นชาวจีนด้วยกัน ครั้นพระยาวิเศษฤาไชย (บัว) เจ้าเมืองได้ออกไปเพื่อทำการจับกุมและได้เกิดการสู้รบจนทำให้เจ้าเมืองเสียชีวิต ต่อจากนั้นตัวเหี้ยนำคณะเข้ายึดเมือง ทำการเผาเมืองและตั้งกำลังอยู่ในกำแพงเมือง (สุดใจ ตระกูลศุภชัย, 2544, หน้า 50-52; เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2504 ค, หน้า 126-130) ซึ่งสร้างก่อนหน้านั้นครั้งย้ายเมือง

หลังจากนั้นรัชกาลที่ 3 ทรงโปรดฯ ให้เจ้าพระยาพระคลังกับเจ้าพระยาบดินทรเดชาปราบจีนตัวเหี้ยเมืองฉะเชิงเทรา (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2504 ค, หน้า 128)

นักวิชาการให้ความเห็นว่าช่วงที่เกิดกบฏตัวเหี้ยยึดเมืองฉะเชิงเทรา น่าเชื่อว่าชาวจีนเมืองฉะเชิงเทราเป็นกลุ่มเดียวกับชาวจีนในเมืองชลบุรีมาตามแม่น้ำบางปะกงบ้าง เดินทางมาทางบกมาทางพนัสนิคม ฉะนั้นน่าจะเชื่อได้ว่าชาวจีนที่เมืองฉะเชิงเทรานั้นน่าจะเริ่มต้นพร้อม ๆ กับชุมชนจีนในเมืองชลบุรี (ธวัช ปุณโณทก, 2544, หน้า 17)

2.2.5 หลักฐานจากเอกสารที่ระบุถึงพื้นที่การปลูกอ้อย ในปีพ.ศ. 2393 เมืองฉะเชิงเทรา มีพื้นที่ปลูกอ้อย 10,830 ไร่ (ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2533 ก, หน้า 84) และแหล่งของการปลูกอ้อยนั้น อาจารย์สุคใจ ตระกูลศุภชัย ได้รวบรวมพื้นที่บริเวณใกล้เคียงกับ โรงหีบอ้อย ทั้งนี้เพื่อเข้าใจว่าเพื่อความสะดวกในการขนส่งมายังโรงหีบอ้อย และเพื่อไม่ให้อ้อยแห้งจนทำให้ความหวานลดลง ซึ่งทำให้คุณภาพของน้ำตาลลดลงไปด้วย ด้วยเหตุนี้แหล่งปลูกอ้อยของเมืองฉะเชิงเทราอยู่ที่บริเวณบ้านบางคล้า บ้านจุกฉะ บ้านบางไผ่ บ้านสนามจันทร์ บ้านใหม่ บ้านบางกุ้ง บ้านทรายมูล และบ้านสัมประทวน (กองหอสมุดแห่งชาติ, (จ.ศ. 1205); กองหอสมุดแห่งชาติ, (จ.ศ. 1206); กองหอสมุดแห่งชาติ, (จ.ศ. 1201); กองหอสมุดแห่งชาติ, (จ.ศ. 1210) (ดูตารางที่ 2-1 โรงหีบอ้อยน้ำตาลทรายและสถานที่ตั้งโรงหีบอ้อยเมืองฉะเชิงเทรา)

ตารางที่ 2-1 โรงหีบอ้อยน้ำตาลทราย และสถานที่ตั้งโรงหีบอ้อยเมืองฉะเชิงเทรา ในสมัยรัชกาลที่ 3 (สุคใจ ตระกูลศุภชัย, 2533, หน้า 254)

พ.ศ./ สมัยรัชกาลที่	เจ้าของโรงหีบอ้อย	ผู้จัดการ	สถานที่ตั้งโรงหีบอ้อย
พ.ศ. 2386 รัชกาลที่ 3	1. หลวงจันจุฑา	หลวงจันจุฑา	ไม่ปรากฏสถานที่ตั้ง
พ.ศ. 2387 รัชกาลที่ 3	2. ขุนพิทักษ์ไชย	หลงจู๊แปะ	ไม่ปรากฏสถานที่ตั้ง
พ.ศ. 2387 รัชกาลที่ 3	3. หลงจู๊โป๊	หลงจู๊โป๊	บ้านบางกุ้ง
พ.ศ. 2391 รัชกาลที่ 3	4. พระยาสมบัตินิข	หลงจู๊ไต่	บ้านบางทอง
พ.ศ. 2391 รัชกาลที่ 3	5. หลงจู๊ลิ้นทอง	หลงจู๊ลิ้นทอง	บ้านจุกฉะ
พ.ศ. 2391 รัชกาลที่ 3	6. หลงจู๊ฮี้	หลงจู๊ฮี้	บ้านจุกฉะ
พ.ศ. 2391 รัชกาลที่ 3	7. หลงจู๊อะ	หลงจู๊อะ	บ้านบางคล้า
พ.ศ. 2391 รัชกาลที่ 3	8. หลงจู๊ตัวเถา	หลงจู๊ตัวเถา	บ้านบางคล้า
พ.ศ. 2391 รัชกาลที่ 3	9. หลงจู๊ฮัวกุย	หลงจู๊ฮัวกุย	บ้านบางคล้า
พ.ศ. 2391 รัชกาลที่ 3	10. หลวงพิทักษ์ทศกร	จิ้นซี	ไม่ปรากฏสถานที่ตั้ง
พ.ศ. 2391 รัชกาลที่ 3	11. หลงจู๊ฉิม	หลงจู๊ฉิม	บ้านใหม่
พ.ศ. 2391 รัชกาลที่ 3	12. พระยาสมบัตินิข	พระยาสมบัตินิข	บ้านท่าไข่

ตารางที่ 2-1 (ต่อ)

พ.ศ./ สมัยรัชกาลที่	เจ้าของโรงหีบอ้อย	ผู้จัดการ	สถานที่ตั้งโรงหีบอ้อย
พ.ศ. 2391 รัชกาลที่ 3	13. หลงจูเดี่ยว	หลงจูเดี่ยว	บ้านทรายมูล
พ.ศ. 2391 รัชกาลที่ 3	14. หลงจูด้ว	หลงจูด้ว	บ้านบางกุ้ง
พ.ศ. 2391 รัชกาลที่ 3	15. หลงจูด้วมัก	หลงจูด้วมัก	บ้านบางกุ้ง
พ.ศ. 2391 รัชกาลที่ 3	16. หลงจูรัวุก	หลงจูรัวุก	บ้านใหม่
พ.ศ. 2391 รัชกาลที่ 3	17. หลงจูเลงเสียง	หลงจูเลงเสียง	บ้านใหม่
พ.ศ. 2391 รัชกาลที่ 3	18. หลงจูลิ้มยี่	หลงจูลิ้มยี่	บ้านสัมปทวน
พ.ศ. 2391 รัชกาลที่ 3	19. หลงจูบันนุก	หลงจูบันนุก	บ้านใหม่
พ.ศ. 2391 รัชกาลที่ 3	20. พระภักดีวานิช	หลงจูเป็ง	บ้านท่าตา
พ.ศ. 2391 รัชกาลที่ 3	21. หลงจูเป้า	หลงจูเป้า	ไม่ปรากฏสถานที่ตั้ง
พ.ศ. 2391 รัชกาลที่ 3	22. หลงจูลิ้นทอง	หลงจูลิ้นทอง	บ้านบางกุ้ง
พ.ศ. 2391 รัชกาลที่ 3	23. หลงจูไลฮี่	หลงจูไลฮี่	บ้านท่าไข่
พ.ศ. 2391 รัชกาลที่ 3	24. หลงจูจันญี่	หลงจูจันญี่	บ้านใหม่
พ.ศ. 2397 รัชกาลที่ 4	25. หลงจูยิม	หลงจูยิม	ไม่ปรากฏสถานที่ตั้ง
พ.ศ. 2397 รัชกาลที่ 4	26. หลงจูเนอาน	หลงจูเนอาน	บ้านสัมปทวน
พ.ศ. 2397 รัชกาลที่ 4	27. ขุนภักดีอากร	หลงจูยุน	บ้านสัมปทวน
พ.ศ. 2397 รัชกาลที่ 4	28. พระยาสุเรนเสนี	นายหง	บ้านสนามจันทร์

การปลูกอ้อยเป็นสินค้าที่มีมูลค่าสูงสุดในสมัยรัชกาลที่ 3 ทำรายได้ให้กับประเทศ ประมาณ 708,000 บาท (เกียรติศักดิ์ วงศ์มุกดา, 2523, หน้า 71 อ้างถึงใน Malloch, 1852, pp. 34-51) แหล่งปลูกที่แม่น้ำแม่กลองและแม่น้ำบางปะกง เขตเมืองฉะเชิงเทรา ชาวจีนที่ทำน้ำตาลทราย เป็นจีนแต้จิ๋ว เป็นทั้งผู้จัดการ เสมียน กรรมการ (ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2533 ข, หน้า 72) และมีโรงงานทำน้ำตาล 50 โรงเป็นทั้งเอกชนและโรงงานหลวงมีที่ฉะเชิงเทราและพนัสนิคม ในปีพ.ศ. 2382 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เมืองที่จัดเก็บหักเงินผูกปี เป็นเงินค่าจ้างคนจีนทำไร่อ้อยและโรงหีบน้ำตาลส่วนพระองค์ (กองหอสมุดแห่งชาติ, จ.ศ. 1201) สำหรับโรงงานทำน้ำตาลหลวงที่เมืองฉะเชิงเทราในเนื้อที่ 223 ไร่ รัฐบาลหมดเงินจัดตั้ง และจ้างแรงงานจีนทำงาน เป็นเงิน 30,712.75 บาท (กองหอสมุดแห่งชาติ, พ.ศ. 2391)

บริเวณที่ตั้งของชุมชนจีนในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นบริเวณนอกกำแพงเมือง เริ่มตั้งแต่บริเวณตั้งแต่ตำบลโศธรเลียบฝั่งแม่น้ำบางปะกง ไปจนถึงตำบลบ้านใหม่ และกลุ่มชาวจีนนี้ในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ตั้งอยู่บริเวณที่เดียวกัน (วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดฉะเชิงเทรา, 2543, หน้า 42) เป็นชุมชนจีนที่อาศัยอยู่นอกกำแพงเมืองแต่เป็นพื้นที่อยู่ติดกับกำแพงเมือง และสืบเนื่องจนถึงปัจจุบันก็มีหลักฐานทางด้านอาคารสถาปัตยกรรมปรากฏอยู่ โดยส่วนใหญ่แล้วในพื้นที่เมืองฉะเชิงเทรารายการทำการเกษตรผลิตแบบพอเลี้ยงชีพไม่ว่าจะเป็นอาหาร ได้แก่ ข้าว ปลา ผัก ผลไม้ หรือเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ เพื่อใช้ในชีวิตรประจำวัน สิ่งของเหล่านี้ถ้าเหลือจะนำมาแลกเปลี่ยนภายในหมู่บ้าน หรือมีพ่อค้าจีนเอาของมาขายโดยแลกข้าวเปลือกแทนเงิน รายการได้ของใช้ พ่อค้าเข้ามาในหมู่บ้านเป็นส่วนใหญ่เป็นชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งรกรากในเมืองไทย คือพวกที่มีความถนัดทางการค้า ทั้งนี้ประมาณจากจำนวนผู้ผูกปี้เก็บจากชาวจีนในจังหวัดฉะเชิงเทราผลิตได้อันดับ 2 ของประเทศ ดังสารตราที่กล่าวถึงในสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงจีนในจังหวัดฉะเชิงเทราดังนี้

“...จีนแขวงเมืองฉะเชิงเทรา แต่ก่อนมีอยู่เป็นอันมาก พวกจีนตั้งบ้านเรือนทำสวนควย ตั้งโรงหีบอ้อยทำน้ำตาลทรายขายส่งกำปั่นทุกปี จีนเรือจร และจีนตัวเมืองอื่นพากันมาตั้งบ้านเรือนทำมาหากินและทำสวนไร้อ้อย ตั้งโรงหีบทำน้ำตาลทรายทั่วเมืองฉะเชิงเทรา...” (สุดใจ ตระกูลสุขชัย, 2544, หน้า 23-24)

ชุมชนที่มีความเจริญในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นชุมชนเก่าที่เกิดขึ้นพร้อมกับการเกิดกำแพงเมือง โดยค่อย ๆ ขยายตัวออกไปจากชุมชนปากคลองบางขนาก เชื่อมปากแม่น้ำโจ้โล่ ลงมาเชื่อมต่อกับบริเวณวัดแหลมบน (วัดสายชล ณ รั้งยี) ตามข้อเขียนปรากฏในหนังสือทางการคือ

“...ศูนย์กลางของชุมชนในจังหวัดนี้ อยู่ในตำบลบ้านใหม่ วัดที่บริบูรณ์ในย่านนี้คือวัดแหลมใต้ วัดเทพนิมิต วัดเจดีย์ วัดสายชล (วัดแหลมบน) และวัดสัมประทวน...”

(สุดใจ ตระกูลสุขชัย, 2544, หน้า 56)

ข้อความนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าน่าจะเป็นชุมชนที่สืบเนื่องจากสมัยรัชกาลที่ 3 เพราะวิเคราะห์ได้จากวัดเทพนิมิต เริ่มสร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 ส่วนวัดแหลมใต้ไม่มีหลักฐานการสร้างวัดที่ชัดเจน แต่พบว่าในย่านนี้มีชาวจีนนับถือคริสต์อาศัยอยู่ซึ่งเดิมนั้นมีวัดเชนด์ปอลตั้งอยู่ที่บริเวณตำบลบ้านใหม่ ช่วงพ.ศ. 2383 มีคุณพ่ออัลบรังค์ สร้างวัดขึ้นชั่วคราวด้วยไม้ไผ่ ใช้เป็นที่ชุมนุมคริสตชนที่มีอยู่ก่อนแล้ว (พระสังฆราช ลอเรนซ์ เทียนชัย สมานจิต, 2541, หน้า 2)

2.2.6 การแต่งตั้งชาวจีนขึ้นปกครองในสมัยรัชกาลที่ 3 แต่เดิมในสมัยอยุธยามีการตั้งพระยาโชฎีกกราชเศรษฐี เป็นกรมท่าซ้ายดูแลชาวจีน ช่วงต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้เพิ่มตำแหน่งนายอำเภอจีน ปลัดอำเภอจีน รวมเรียกว่า “กรมการจีน” ตั้งขึ้นในเมืองที่มีชาวจีนจำนวนมาก ๆ

ช่วยปัญหาเรื่องชาวจีนไม่มีที่พึ่งยามยาก และยังทรงตั้งเจ้าภานายอากรเป็นตำแหน่งที่เกี่ยวข้องควบคุมชาวจีนในเรื่องทางเศรษฐกิจ (วัลย์วิภา นุชรรัตนพันธ์ และสุภาวค์ จันทวานิช, 2534, หน้า 145; สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2534, หน้า 123) และยังปรากฏตำแหน่งจางวางจีน หรือจางวางอำเภอจีน นักวิชาการให้ความเห็นว่าจางวางจีนก็คือ นายอำเภอจีน จางวางนายอำเภอจีนจะได้รับพระราชทานยศที่สูงกว่านายอำเภอจีน (สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2534, หน้า 122) เป็นข้อมูลที่แสดงถึงชุมชนจีนในเมืองฉะเชิงเทราในขณะนั้นมีความหนาแน่นจึงตั้งหัวหน้าขึ้นปกครอง

2.3 ชาวจีนช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 และสมัยรัชกาลที่ 5 ชุมชนจีนเมืองฉะเชิงเทราในสมัยรัชกาลที่ 4 หลังเกิดกบฏตัวเหี้ย ทำให้ชาวเมืองลดน้อยลงและอาจยังมีเหตุการณ์อยู่บ้างเรื่องนี้มีนักวิชาการวิเคราะห์ว่า เมื่อครั้งรัชกาลที่ 4 เสด็จตามลำน้ำบางปะกงไปเมืองปราจีนบุรีทั้งขาไปและขากลับ พระองค์ผ่านเมืองฉะเชิงเทราแล้วกลับกรุงเทพฯ โดยไม่แวะเมืองฉะเชิงเทราอาจเพราะภายในเมืองเรื่องยังไม่เรียบร้อย เจ้าเมืองจึงยังไม่กล้าที่จะกราบทูลเชิญเสด็จฯ (สุนทร คัยนันท์, 2534, หน้า 94) เรื่องนี้ผู้วิจัยพบว่า ปีพ.ศ. 2404 เจ้าเมืองพระยาวิเศษฤาไชย เจ้าเมืองทำศิราขการอยู่หลายเรื่องจึงถูกถอดออกจากตำแหน่งเจ้าเมือง และแต่งตั้งให้พระยาศรีสุริยาหะ จางวางกรมม้าจากกรุงเทพฯ มารักษาการเจ้าเมือง จนปลายปีพ.ศ. 2407 แต่งตั้งให้เป็นที่พระยาวิเศษฤาไชยเป็นเจ้าเมืองฉะเชิงเทรา (สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2534, หน้า 124)

2.3.1 การขยายตัวของชุมชนจีน จากการศึกษาพบว่าชุมชนจีนในเมืองฉะเชิงเทราเริ่มมีการขยายตัวพากันตั้งหลักแหล่งในเขตบ้านท่าเกวียนและบ้านเกาะขนุนเพราะเป็นแหล่งชุมชนในทางการค้าและการคมนาคม บ้านท่าเกวียนเป็นแหล่งชุมชนทางเกวียนที่มาจากอำเภอโคกปีบและบ้านท่าลาดเป็นที่สินค้าของป่าลงมาถ่ายลงเรือเพื่อไปยังเมืองฉะเชิงเทรา คนจีนมาอยู่ที่บ้านท่าเกวียนก่อนแล้วจึงค่อยขยับขยายไปบ้านเกาะขนุน และบริเวณหมู่บ้านใกล้เคียง สิ่งซึ่งแสดงให้เห็นคือศาลเจ้าและโรงเจ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2523, หน้า 22-23)

มีข้อมูลที่สนับสนุนจากการบันทึกของ อาจารย์สว่าง วรศิลป์ ท่านได้นำข้อความของ คุณลักษณะ มหาวิชัย ถึงชาวจีนที่มาล้างบาปที่วัดเซนต์ปอล ชาวคาทอลิกเป็นเชื้อสายจีนได้กลับใจที่แปดริ้วเข้ามาล้างบาปเป็นจำนวนมาก ปีหนึ่ง ๆ คุณพ่อโปรดศีลล้างบาปแก่ผู้ใหญ่อย่างน้อย 100 ราย แต่โดยมากคนเหล่านี้ไม่ได้อาศัยอยู่ที่แปดริ้วเพราะเป็นคนทำการส่งสินค้าฝิ่นระลึกว่าในสมัยนั้นแปดริ้ว (แปลว่าแปดทาง) มีความสำคัญมากเพราะเป็นเหมือนประตูแห่งภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จากกรุงเทพฯ ไปจันทบุรี หรือโคราชก็ต้องมาแปดริ้วก่อน ถ้าจะไปโคราชก็ต้องลงเรือไปถึงท่าเกวียน จากที่นั่นก็มีกองเกวียนไปโคราชเป็นระยะ ๆ (คนแก่, 2513, หน้า 9 อ้างถึงใน สุดใจ ตระกูลสุกชัย, 2544, หน้า 74)

กรณีวัดเซนต์ปอลสืบต่อจากช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ที่มีการสร้างวัดขึ้นชั่วคราวด้วยไม้ไผ่แล้วต่อมา ปีพ.ศ. 2391 คุณพ่อคาเนียล ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสองค์แรก มีหน้าที่ดูแลคริสตชนที่เปโตรวิ จนต่อมาพ.ศ. 2401 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 4 คุณพ่อได้สร้างวัดขึ้นใหม่ด้วยไม้จริงแทนหลังเดิม (พระสังฆราช ลอเรนซ์ เทียนชัย สมานจิต, 2541, หน้า 2) สอดคล้องกับชาวจีนที่เป็นคริสต์ยังคงเดินทางไปมาเพื่อทำการค้าส่วนหนึ่งด้วยและอาศัยอยู่ใกล้กับวัดด้วย

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ภายหลังที่ทรงราชการไทยได้ทำสนธิสัญญาทางการค้ากับต่างประเทศ เรียกว่าสนธิสัญญาบาวริง เมื่อพ.ศ. 2398 ทำให้สภาพเศรษฐกิจการค้าของประเทศมีความเจริญก้าวหน้าขึ้นอย่างรวดเร็ว มีโรงจักรสีข้าว โรงเลื่อยไม้ ตลอดจนมีการขนส่งสินค้าทางทะเล เป็นสาเหตุให้ต้องการแรงงานกรรมกรมากขึ้น จึงเป็นเหตุให้ชาวจีนที่มีทุนทรัพย์หากรรมกรที่มาจากเมืองจีนแล้วออกทุนทรัพย์ให้ก่อน แล้วหักเงินค่าแรงภายหลัง เงินแบบนี้เรียกว่า “เง้าเก้” แล้วก็รวบรวมให้เป็นลูกน้องของตนตั้งเป็นสมาคมลับอั้งยี่ขึ้น (พลกุด อังกินันท์, 2515, หน้า 19) และผลของสนธิสัญญา ทำให้ชาวจีนในสมัยนี้สมัครเข้าเป็นคนในบังคับของชาวตะวันตกมากขึ้น และในสมัยรัชกาลที่ 4 มีปัญหาเกี่ยวกับจีนอยู่ 2 พวกคือจีนในบังคับของฝรั่งต่างประเทศเรียกในสมัยนั้นว่า “ในร่มธง” หรือ “สัปเชก” จำพวกหนึ่งกับจีนตัวเหี้ยอีกพวกหนึ่ง (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, 2509, หน้า 291) ประเด็นนี้อาจเป็นอีกสาเหตุหนึ่งด้วยที่ทำให้รัชกาลที่ 4 ครั้นเสด็จฯ ภาคตะวันออกคงไม่ประสงค์แวะเมืองฉะเชิงเทรา ทั้งขาไปและขากลับ ถึงอย่างไรก็ดีแล้วแต่ด้วยความสำคัญของการค้าด้านเศรษฐกิจในสมัยของพระองค์ ทำให้ต้องมีการชักชวนคนจีนจรรยาช่วยกันทำสวนไร่นาในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 4 มีการเคลื่อนย้ายของชาวจีนหลายครั้ง มีบันทึกไว้อยู่ในสารตรา กล่าวถึงในช่วงปีพ.ศ. 2391-2411 นานประมาณ 20 ปีเต็ม ที่ผู้คนพลเมืองในแปดริ้วต้องอยู่กับตัวอาการหวาดกลัวเกรงภัยที่เกิดน้ำมือของพวกอั้งยี่ที่ทนไม่ได้ก็หลบหนีภัยไปตั้งรกรากทำมาหากินในแดนอื่น ดังปรากฏในสารตราที่เจ้าพระยาศรีธรรมาโศภน มีมาถึงพระกัมพูชาก็คิดปลัด หลวงยกบัตรกรมการเมือง ฉะเชิงเทรา เมื่อ 3๑8 ศักราช 1230 (พ.ศ. 2411) มีใจความตอนหนึ่งว่า

“...พระเกรียงไกรกระบวน ยุทปลัดคนเก่า เป็นคนเชื่อนแซ่ไม่เอาราชการมักเสพสุราเป็นเนืองนิตย์ กระทำข่มเหงราษฎร ที่มาฟ้องร้องคดีอยู่ตามโรงศาล มีความเกี่ยวข้องกับเมือง ฉะเชิงเทรา ก็เป็นเหมือนนำด่านต่อกับแขวงเมืองพนัสนิคม เมืองชลบุรี คนลูกค้าต่างประเทศก็เข้าไปค้าขายเนือง แล้วคดถ้อยความเกิดโจรผู้ร้ายชุกชุม จะให้ที่ปลัดว่าอยู่นั้นไม่ชอบ อนึ่ง เลกพลเมืองฉะเชิงเทราทุกวันนี้เบาบางแต่ก่อนให้พระเกรียงไกร กระบวนยุทธปลัดปลุกษาหาฤา พระยาวิเศษฤาไชย กรมการสืบสวนเอาเลกถูกหมู้นั้นเดิมซึ่งโจรหลบหนีไป แอบแฝงอยู่บ้านเมืองใด ก็ให้

ชำระมาให้หมวดกองจงมาก แล้วให้ชักชวนจีนจรห้วเมืองอื่น ๆ มาตั้งบ้านเรือนทำเรือสวนไร่นา ทำมาหากิน แล้วตั้งโรงหีบทำน้ำตาลซื้อขายให้บริบูรณ์มั่งคั่งงได้ แล้วให้ระวังสอดส่องดูแลพวกจีนให้ทั่วทุกตำบล อย่าให้ตั้งช่องสุมคบหากันเป็นตัวเหี้ยเกิดขึ้นในบ้านเมืองได้...” (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.ศ. 128, หน้า 186-187)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเมืองฉะเชิงเทราในรัชกาลที่ 4 มีคนเบาบางลง น้อยลงกว่ารัชกาลก่อน และมีโจรชุกชุมจึงมีการชักชวนคนจีนตามหัวเมืองต่าง ๆ มาทำสวน ทำไร่ ทำโรงหีบน้ำตาล แล้วพระองค์ยังให้สอดส่องถึงชาวจีนทุกตำบลอย่าให้รวมกันเป็นตัวเหี้ย แสดงว่า ก็ยังมีชาวจีนอาศัยอยู่ในเมืองทั่วไปด้วย

2.3.2 การตั้งชาวจีนขึ้นดูแลคนจีนในเมืองฉะเชิงเทราสมัยรัชกาลที่ 4 ในสมัยนี้มีกลุ่มบาทหลวงคาทอลิกไปเผยแพร่ศาสนา ตามหัวเมืองต่าง ๆ รวมทั้งเมืองฉะเชิงเทราด้วย จนทำให้ชาวจีนส่วนหนึ่งนับถือศาสนาคริสต์ จึงเกิดกลุ่มเข้ารีต รัฐจึงตั้ง “นายอำเภอเข้ารีต” ดูแลจีนเหล่านี้ (สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2534, หน้า 121)

ช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์มีพระราชดำริที่จะแต่งตั้งกงสุลจีนในบังคับสยามต่อพระองค์สวรรคตเสียก่อน ช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีการดำเนินการต่อ

2.3.3 ชุมชนจีนในจังหวัดฉะเชิงเทราสมัยรัชกาลที่ 5 ในส่วนกลางของรัฐบาลได้มีการดำเนินการเกี่ยวกับชาวจีนหลายอย่างด้วยกัน โดยเฉพาะผลจากการสืบเนื่องจากการเกิดกบฏตัวเหี้ย เกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 3 และต่อมาถึงรัชกาลที่ 4 ในสมัยของพระองค์ยังมีการกำเริบของพวกอั้งยี่ จึงมีการตั้งศาลคดีขึ้นในกรมท่าซ้าย ควบคุมอั้งยี่โดยการเลือกอั้งยี่ มีการปราบปรามเพื่อข่มขวัญให้บังเกิดความเกรงกลัว แต่ก็ยังมีปัญหากรณีที่ชาวจีนเข้าไปเป็นคนในบังคับของต่างชาติ ทางรัฐบาลจึงดำเนินการนโยบายให้จีนเกิดในดินแดนอาณานิคมของต่างชาติ หรือจีนที่เกิดในจีนแล้วมีหลักแหล่งอยู่ในดินแดนที่เป็นอาณานิคมเท่านั้น มีการออกพระราชบัญญัติต่าง ๆ ควบคุมอภิสัทธิที่ชาวจีนบังคับของชาวต่างชาติที่เคยได้รับ เป็นต้น ทำให้ความยุ่งยากคลอลง

ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2450-2453 เกิดเหตุการณ์ที่สำคัญในกรุงเทพฯ เช่น มีการเรียกร้องจัดตั้งสโมสรการค้า และตอนปลายทางรัฐบาลออกประกาศปลายปีพ.ศ. 2452 ชาวเอเชียทุกคนที่เข้ามาพำนักในประเทศไทย จะต้องเสียเงินค่าแรงช่วยราชการแผ่นดินให้แก่ทางการไทย คนละ 6 บาท เป็นประจำทุกปี (พลกุล อังกินันท์, 2515, หน้า 132 อ้างอิงจากกองจดหมายเหตุ, ร.ศ. 128) นับเป็นครั้งแรกที่ทางการไทยเรียกเก็บเงินค่าดังกล่าวนี้แก่ชาวเอเชียชาติอื่น ๆ นอกเหนือจากชาวจีนสบบโอกาสตอนที่อังกฤษ ฝรั่งเศส ขอมมอบอำนาจการพิจารณาคดีคนในบังคับชาวเอเชียให้แก่ทางการไทย

เมืองฉะเชิงเทราในพื้นที่ศึกษาอำเภอเมืองตามที่กล่าวไว้แล้วชุมชนจีนสืบเนื่องจากชุมชนจีนในสมัยรัชกาลที่ 3 ตั้งแต่ตำบลโสธรเรื่อยมาจนถึงตำบลบ้านใหม่ ยังคงเป็นชุมชนอยู่มีแหล่งอาคารสถาปัตยกรรมเกิดขึ้นหลายแห่งด้วยกัน เช่น ศาลากลางมณฑล อาคารพาณิชย์ วัดอุภัยภาคการาม ตลาดบ้านใหม่ และวัดจีนประชาสโมสรเป็นต้น และนอกจากนั้นแล้วพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงโปรดฯ ให้มีการตั้งศูนย์การปกครองของมณฑลอยู่ที่เมืองฉะเชิงเทราแทนเมืองปราจีนบุรี มีการขุดคลองเชื่อมเพื่อการคมนาคม การเกษตร อุตสาหกรรม และเหตุการณ์อื่น ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับชุมชนจีนซึ่งจะขอนำมาวิเคราะห์ 5 เรื่องดังนี้คือ

2.3.3.1 เรื่องการขุดคลอง ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ได้ขุดคลองเพื่อพัฒนาประเทศให้มีความเจริญทั้งทางด้านคมนาคม และการเกษตรกรรม มีทั้งสิ้น 17 คลอง แต่มีคลองที่ขุดในพื้นที่ศึกษาอยู่ 5 คลองที่เชื่อมต่อกับกรุงเทพมหานคร จังหวัดสมุทรปราการ กับจังหวัดฉะเชิงเทราตามลำดับ ทำให้เกิดชุมชนจีนตามแหล่งของสองฝั่งคลองเกิดขึ้น ทั้งนี้พระองค์ทรงมีพระบรมราชธิบายเหตุผลในการขุดคลองไว้ดังนี้ “...เพื่อประโยชน์ทำนุบำรุงการเดินทางไปมาให้สะดวกส่วนหนึ่ง กับที่ดินสองฝั่งคลองก็ได้แบ่งปันให้กับราษฎร ผู้ซึ่งได้ช่วยออกทุนออกแรงในการขุดคลองนั้น เพื่อได้ทำมาหากินเป็นสวัสดิภาพ เพราะการสินค้าข้าวในกรุงสยามทวีเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น...” (รำลึก 100 ปี พระพุทธเจ้าหลวงเสด็จเมืองแปดริ้ว, 2551, หน้า 43-44) คลองที่ขุดในพื้นที่ศึกษาสมัยนี้ได้แก่คลองดังต่อไปนี้

คลองแรกคือ คลองนครเนื่องเขต โปรดฯ ให้พระชลธารวินิจฉัยเป็นแม่กองขุดในปีพ.ศ. 2419-2120 เพื่อย่นทางระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองฉะเชิงเทราเป็นประโยชน์ทางการค้าและเพื่อเปิดพื้นที่ริมสองฝั่งคลอง ขุดตั้งแต่ศาลากลางคลองแสนแสบตรงไปต่อปากคลองท่าไข่แขวงเมืองฉะเชิงเทรา โดยจ้างชาวจีนขุด ทำให้มีที่นามากขึ้น 32,400 ไร่ เป็นคลองแรกที่รัชกาลที่ 5 โปรดฯ ให้เจ้าหน้าที่รังวัดนาให้ราษฎรมาจับจองให้เหมาะสมกับกำลังความสามารถของตน เป็นการป้องกันมิให้ที่ดินถูกทอดทิ้งรกร้างเปล่าเหมือนคลองเปรมประชากร

คลองที่สอง คลองประเวศบุรีรมย์และคลองแยกอีกสี่คลอง โปรดฯ ให้พระยาคำรงราชพลขันธ์ เป็นแม่กองขุด เจ้าพระยาสุรวิงศ์ไวยวัฒน์ เป็นผู้อำนวยการขุด พ.ศ. 2421-2423 เพื่อการคมนาคมระหว่างเมืองสมุทรปราการกับเมืองฉะเชิงเทรา เพื่อเปิดพื้นที่เพาะปลูก เริ่มตั้งแต่ปลายคลองพระโขนงไปออกแม่น้ำบางปะกงจ้างชาวจีนขุด เป็นคลองแรกที่ทำให้ราษฎรช่วยเสียดำขุด โดยรับผลประโยชน์จากการจับจองที่ดินในอัตราระหว่าง 2 สลึง ถึง 1.50 บาท ราษฎรหลายพันครอบครัวเข้าไปทำการเพาะปลูกตลอดแนว ปลายคลองประเวศไรรละ 2 สลึง คลองที่ 1-4 ซึ่งเป็นคลองแยกคลองประเวศไรรละ 1 บาท เป็นเจ้าของจีนขุด (ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ, 2521, หน้า 12)

คลองที่สาม คลองเปรี้ง โปรดฯ ให้พระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์เป็นแม่กองขุด พ.ศ. 2429-2431 เพื่อเปิดที่รกร้างว่างเปล่าบริเวณฉะเชิงเทรากับนครเขื่อนขันธ์ให้เป็นแหล่งปลูกข้าว ซึ่งกำลังเป็นที่ต้องการของตลาดในขณะนั้น และช่วยการคมนาคมเริ่มขุดตั้งแต่คลองประเวศบุรีรมย์ ไปออกคลองบางขนาก รัชกาลที่ 5 โปรดฯ พระราชทานที่ดินให้พระเจ้าลูกยาเธอบริเวณฝั่งตะวันตก ส่วนบริเวณฝั่งตะวันออก โปรดฯ ให้ราษฎรที่ออกเงินเข้าไปจับจอง

คลองที่สี่ คลองแพ่ง หลวงแพ่งกรมการเมืองนครเขื่อนขันธ์ขอพระราชทานขุด พ.ศ. 2431-2433 เพื่อเปิดที่เพาะปลูกที่ดินดังกล่าวขุดจากคลองประเวศไปบรรจบคลองนครเนื่องเขต เมืองฉะเชิงเทราได้พื้นที่นา 33,750 ไร่

คลองที่ห้า คลองอุดมชลจรและคลองแยกอีกสองคลอง พระยาศีหราชเดโช ขอพระราชทานขุด พ.ศ. 2431-2433 เพื่อให้ราษฎรบริเวณกรุงเทพฯ เมืองนครเขื่อนขันธ์และเมืองฉะเชิงเทรา ซึ่งไม่มีไร่นาทำขอให้ขุดคลองขึ้น ขุดจากคลองประเวศไปออกนครเนื่องเขตได้พื้นที่นา 30,505 ไร่ (ปิยะนาถ บุญนาค, 2537, หน้า 37-41) คูภาพประกอบที่ 2-1 แสดงคลองที่ขุดในสมัยรัชกาลที่ 5

2.3.3.2 เรื่องการย้ายที่ทำการมณฑลจากเมืองปราจีนบุรีมาตั้งที่เมืองฉะเชิงเทรา ทำให้เมืองฉะเชิงเทราเป็นศูนย์กลางการปกครองแทนปราจีนบุรี และทำให้เกิดชุมชนจินนาแผ่นดินขึ้น ซึ่งแต่เดิมนั้นเมืองปราจีนบุรีเป็นที่ตั้งของมณฑลประกอบด้วยเมือง 4 เมือง คือ เมืองปราจีนบุรี เมืองนครนายก เมืองพนมสารคามและเมืองฉะเชิงเทรา ต่อมามีการโอนหัวเมืองในกรมท่ามาขึ้นกระทรวงมหาดไทยเพิ่มอีก 3 หัวเมือง ได้แก่ เมืองพนัสนิคม เมืองชลบุรี และเมืองบางละมุง ที่มีอาณาเขตต่อลงไปชายทะเล จึงย้ายที่ตั้งมณฑลมาตั้งที่เมืองฉะเชิงเทราแทน (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2509, หน้า 36)

ภาพที่ 2-5 ศาลาว่าการมณฑลปราจีนบุรี (ตั้งในเมืองฉะเชิงเทราสมัยรัชกาลที่ 5)

ปัจจุบันเป็นที่ทำการทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ การย้ายที่ทำการมณฑลเริ่มย้ายตั้งแต่วันที่ 8 มกราคม ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2445) (ภารดี มหาจันทร์, 2549, หน้า 24)

2.3.3.3 เรื่องรัชกาลที่ 5 เสด็จเปิดเส้นทางรถไฟสายภาคตะวันออก เมื่อวันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2450 จะเห็นได้ว่าตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมามีเส้นทางคลองบางขนากเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ หลังจากนั้นช่วงต้นรัชกาลที่ 5 มีการขุดคลองเพิ่มในสมัยของพระองค์อีก 5 คลองเป็นการเพิ่มเส้นทางคมนาคมให้กับเมืองฉะเชิงเทราโดยตลอด แสดงให้เห็นว่าเมืองฉะเชิงเทราเป็นเมืองเศรษฐกิจ การปกครอง และศูนย์กลางของมณฑล ต่อจากนั้นได้มีการก่อสร้างเส้นทางรถไฟภาคตะวันออกเกิดขึ้นพร้อมกันนั้นพระองค์ได้เสด็จเปิด และได้มีพระราชดำรัสตอบประชาชนมณฑลปราจีนบุรีมีใจความที่กล่าวถึงการเดินทางว่า

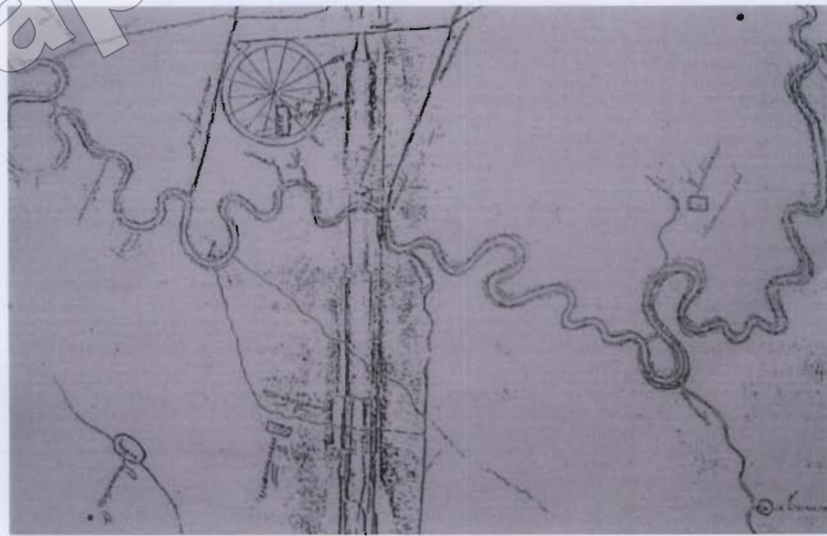
“...จะสำเร็จเป็นผลแก่ประชาราษฎร์ทั้งปวงยิ่งขึ้นด้วยมีทางไปมาแต่ที่นี้ถึงพระนคร โดยสะดวก ความเห็นอันนี้มิใช่เป็นความเห็นใหม่ เป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแต่รัชกาลก่อน ๆ ได้ทรงเห็นประโยชน์อันนี้ จึงได้มีการขุดคลองให้เรือไปมาสะดวกขึ้นในรัชกาลที่ 3 จนถึงแผ่นดินปัจจุบัน...” (จดหมายเหตุเปิดรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือและเสด็จพระราชดำเนินประพาสเมืองฉะเชิงเทรา, 2476, หน้า 31)

เดิมทีจุดประสงค์หลักของการสร้างทางรถไฟคือการสนับสนุนการป้องกันประเทศ รวมทั้งรักษาความสงบภายใน มากกว่าที่จะมุ่งผลทางด้านเศรษฐกิจ (สุทธาภา เลขไวฑูรย์, 2525, หน้า 213) ในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้มีกุลีชาวจีนในการสร้างทางรถไฟเป็นจำนวนมาก ที่ประชุมเสนาบดีมีมติให้นำชาวจีนบรรทุกเรือมาเพื่อเป็นกุลีสั่งสร้างทางรถไฟ (กจช., ร.5 ขธ.5.5/24 บันทึกการประชุมรายงานเสนาบดีสภา วันที่ 25 กันยายน ร.ศ. 125) ผลของการสร้างทางรถไฟเป็นการสนับสนุนให้ชาวจีนตั้งถิ่นฐานและเก็บภาษีอากรได้เพิ่มขึ้น (สุทธาภา เลขไวฑูรย์, 2525, หน้า 218-219) จึงเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่ามีประชาชนเข้ามาอาศัย และมีการติดต่อกันมากขึ้นในพื้นที่การศึกษาโดยลำดับหลังจากเปิดการเดินทางรถไฟขึ้น และหลังจากที่รัฐบาลช่วงต้นรัตนโกสินทร์ไม่เคยกีดกันชาวจีนอพยพ ชาวจีนได้สิทธิเท่าเทียมราษฎรไทย เช่นสามารถซื้อที่ดินปลูกบ้าน ตั้งร้านค้า ทำสวน ทำไร่ หรือต่อเรือสินค้า ได้รับสิทธิเหมือนพ่อค้าต่างชาติ สามารถเดินทางไปทั่วราชอาณาจักร โดยไม่มีข้อห้าม (มัลลิกา เรื่องระพี, 2518, หน้า 77)

รางรถไฟสายตะวันออกเป็นทางขนาดกว้าง 1.435 เมตร ยาวถึงเมืองฉะเชิงเทราเป็นระยะทาง 61 กิโลเมตร ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้เปลี่ยนแปลงรางให้เล็กลงเหลือ 1 เมตรแล้วสร้างต่อไปเชื่อมกับรางรถไฟกัมพูชาที่ตำบลคลองลึก อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว แล้วเปิดเดินทางรถเป็นช่วง ช่วงเมืองฉะเชิงเทราถึงเมืองกบินทร์บุรีมีความยาว 100 กิโลเมตร เปิดเดินรถเมื่อ 1 มกราคม พ.ศ. 2467 และ 2 ปีต่อมาเปิดเดินรถจากกบินทร์บุรีถึงอรัญประเทศยาว 94 กิโลเมตร

รวมระยะทางยาวจากกรุงเทพฯ ถึงรัฐประเทศ ยาว 255 กิโลเมตร (การรถไฟแห่งประเทศไทย, 2533, หน้า 165-166)

2.3.3.4 มีการตั้งนายตลาดในเมืองฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2435 เป็นการจัดตั้งตลาดให้ราษฎรได้ซื้อขายสัตว์พาหนะแก่กัน โดยจัดให้เจ้าพนักงานนั่งซื้อขาย แลกเปลี่ยนช้าง ม้า โคกระบือ ในแขวงเมืองฉะเชิงเทรา ได้แก่ ตำบลสิบเอ็ดศอกตำบลหนึ่งบริเวณ คลองขุดใหม่ของอำเภอฝั่งตะวันตกและมีคลองย่อยหลายคลอง ตำบลบางกระแสนตำบลหนึ่ง ที่ปลายคลองโสธรตำบลหนึ่ง รวม 3 ตลาด (ดูภาพที่ 2-6, 2-7 ประกอบ) พร้อมโปรดเกล้าตั้ง หลวงชำนาญจีนประเทศ หลวงวิจารณ์คดี หลวงราชบุรีรักษเป็นนายตลาด (กองจดหมายเหตุ แห่งชาติ, ร.ศ. 111) เรื่องนี้นักวิชาการให้ความเห็นว่าคงจะเหมือนศูนย์การค้าในปัจจุบันประชาชน ต่างบ้านต่างเมืองมาจะได้อาศัยเป็นที่แลกเปลี่ยนสินค้าตามความต้องการ (สุนทร คับนันท์, 2534, หน้า 186) เดิมที่เมืองฉะเชิงเทรารคงสภาพเป็นเมืองเส้นทางการค้าสภาพที่ตั้งของเมืองเป็นเมือง หน้าด้านติดกับดินแดนอื่น ๆ โดยรอบ ได้แก่ หัวเมืองตะวันออก หัวเมืองเขมร หัวเมืองอีสาน หัวเมืองชายทะเลด้านตะวันออก ประกอบกับที่ตั้งของฉะเชิงเทราติดกับปากน้ำจึงเป็นศูนย์กลาง การค้าขาย หลังจากนั้นในเมืองฉะเชิงเทราจึงเกิดเมืองขุดใหม่ กระจ่างโยธาสร้างถนน ขุดคลอง การไปรษณีย์โทรเลข ปลูกโรงพักตำรวจธร ตัดถนนตั้งแต่ตำบลท่าไข่ลงไปท้ายเมือง สร้างทำน้ำหน้าเมือง 3 ท่า สร้างห้องแถวเป็นตลาดขึ้นท้ายเมืองขวางลำน้ำเป็น 2 แถว มีถนนพานิช อยู่กลางตลาด (วิชิตสมน ทัพพะรังสี, 2546, หน้า 64) (ดูภาพที่ 2-6 ประกอบ)

ภาพที่ 2-6 แผนที่ตำแหน่งการตั้งตลาด 3 แห่งในสมัยรัชกาลที่ 5

จากประเด็นดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงตำแหน่งของเมืองฉะเชิงเทราเป็นศูนย์กลางของการเดินทาง มีแม่น้ำ คลอง มีคนที่มีความรู้เป็นนายตลาดและคนหนึ่งคงเป็นเชื้อสายจีนร่วมอยู่ด้วยจากชื่อที่ปรากฏ และคงมีชุมชนชาวจีนอาศัยอยู่ในพื้นที่อย่างหนาแน่น ต่อมาได้ตั้งตลาดแบบเมืองยุคใหม่มีสาธารณูปโภคครบครัน

หลักฐานอื่น ๆ เพิ่มเติมที่บ่งบอกถึงความเป็นชุมชนจีนที่เข้ามาตั้งหลักแหล่ง อาศัยทำการเกษตร การค้า ในเมืองฉะเชิงเทรา พบหลักฐานว่าในเอกสารจดหมายเหตุรายวัน รัชกาลที่ 5 ครั้งเสด็จประพาสเมืองฉะเชิงเทรา พ.ศ. 2450 ตามข้อความดังนี้

“วันที่ 25 มกราคม ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2450) เวลาบ่ายเกือบ 4 โมง เสด็จเรือกลไฟ นัมเบอร์ 1 แต่ทำดำเนินที่ประทับแรมขึ้นไปเหนือน้ำ เสด็จที่ท่าตลาดบ้านใหม่ทอดพระเนตรตลาดนั้นไปจนสุดตลาด แล้วเสด็จวัดพระเจ็ทซึ่งอยู่หือ่งตลาดตอนข้างเหนือ วัดนี้เป็นวัดอย่างจีนแท้ พระพุทธรูปก็เป็นเจ็ท ได้พระราชทานเงินช่วยบำรุงวัดนี้ 80 บาท แล้วเสด็จลงเรือที่ท่าสุดตลาดข้างเหนือ มาเสด็จขึ้นที่บ้านจีนฮี้ จีนแดง สองคนพี่น้องซึ่งอยู่ที่ใต้ตลาดลงมาทอดพระเนตรตลาดของจีนทั้งสองคน ตลาดนี้ไม่ใหญ่โตอันใดนัก แล้วเสด็จวัดพระเจ็ทซึ่งเป็นวัดที่จีนทั้งสองคนนี้ได้สร้างขึ้นเป็นแก่งอย่างจีนแต่พระพุทธรูปเป็นไทยจำลองมาจากพระโตวัดพนัญเชิงแต่เล็กกว่าถึงอย่างนั้นก็ไม่ใหญ่พอใช้ โปรดให้เรียกชื่อว่า “พระไตรรัตนนายก” อย่างพระโตวัดพนัญเชิง พระราชทานเงินช่วยบำรุงวัดนี้ด้วย 200 บาท แล้วพระราชทานนามวัดนี้ว่า “วัดอุภัยภาติการาม” แล้วลงเรือเสด็จกลับมาประทับแรมจนเวลาทุ่มเศษเสด็จขึ้น ทำเครื่องเสวยข้างนอกกับเจ้านาย เวลา 4 ทุ่มเสด็จขึ้น” (จดหมายเหตุพระราชกรณียกิจรายวัน ร.ศ. 126, 2450)

ภาพที่ 2-9 ภาพซ้ายมือจีนแดง กลางจีนฮี้ ผู้บริจาคที่ดินสร้างวัดอุภัยภาติการาม และขวาสุด ขยายทวดเฮี้ยะภรรยาของจีนฮี้ (ถ่ายจากวัดอุภัยภาติการาม)

จากข้อความบันทึกข้างต้นแสดงถึงย่านของชุมชนจีนอาศัยอยู่ที่ตลาดบ้านใหม่ และทิศเหนือสุดก็มีชุมชนจีน และเป็นตลาดคนจีนประกอบกับมีวัดจีนตั้งอยู่สองวัด แสดงให้เห็นถึงจะต้องมีชาวจีนอาศัยอยู่หนาแน่นในพื้นที่นี้ยังพบหลักฐานที่กล่าวถึงชาวจีนได้อาศัยอยู่ทั่วไป ในเมืองฉะเชิงเทรา มีการทำสวน ทำไร่ และมีชาวจีนดูแลการทอดตัวในวัดพุทธโสธร

วันที่ 20 ธันวาคม ร.ศ. 127 เวลาเช้าเกือบ 4 โมง ทรงเรือพระที่นั่งมอเตอรืล่องตามลำน้ำแฉะเสวยที่วัดย่านตลาด ซึ่งอยู่ใกล้จะถึงแถบสวนเมืองฉะเชิงเทรา แล้วเสด็จประพาสปากน้ำเจ้าโล้ซึ่งเป็นลำน้ำไปเมืองพนมสารคาม และเมืองสนามไชยเขตร ในลำน้ำนี้เป็นที่สวนไร่แลไร่เป็นเจ๊กมาก ได้แฉะซื้อสับประคั่วด้วย

วันที่ 21 ธันวาคม ร.ศ. 127 เวลาเช้าเกือบ 5 โมง ทรงเรือพระที่นั่งมอเตอรืประพาสคลองท่าถั่วซึ่งมีชื่อใหม่ว่าคลองประเวศบุรีรมย์ เสวยกลางวันวัดเทพราช กลับมาแฉะเสด็จขึ้นทอดพระเนตรวัดโสธร พระพุทธรูปใน โบสถ์วัดนี้ว่าทำด้วยศิลาแลงทั้งนั้น องค์ที่สำคัญเป็นหมอดี แลว่าลอยน้ำมา คือองค์ที่อยู่กลาง ราษฎรมีความน้อมนับถือในความเจ็บไข้ มีคนไปมาเสมอไม่ขาดจนถึงมีร้านรูปเทียนประจำอยู่ได้ ทั้งที่สะพานท่าน้ำแลที่ประตูกำแพงแก้วกว่า 20 คนคนหนึ่งว่าชายไค้อยู่ในวันละกึ่งค่ำถึง มีทอดตัวพวกจีนรักษา” (จดหมายเหตุพระราชกรณียกิจ ราชวัน ร.ศ. 127, (พ.ศ. 2451)

มีบันทึกอีกเรื่องหนึ่งที่พระองค์ได้มีพระราชหัตเลขาถึงมกุฎราชกุมารเมื่อวันที่ 24 ธันวาคม ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) โดยเฉพาะเรื่องที่แฉะเข้าปากน้ำเจ้าโล้นั้นพระองค์ได้ทอดพระเนตรสวนไร่สับประคั่ว ต้นมะพร้าวาวจนสุดตาทั้งสองฟาก พระองค์กล่าวบอกละเอียดที่รู้ว่าเจ้าของนั้นเป็นคนจีนจำนวนมาก

หลังสมัยรัชกาลที่ 5 จากการที่ชาวจีนกระจายตัวออกไปตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย โดยการค้าข้าวและการเป็นกรรมกรก่อสร้าง ทำทางรถไฟ ขุดคลอง เป็นหนทางการผสมกลมกลืนกับคนไทยและการตั้งถิ่นฐาน ตลอดจนหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวจีนทำธุรกิจพืชไร่ ได้แก่ อ้อย มันสำปะหลัง ถั่วเหลือง ถั่วเขียว เป็นต้น หลังจากที่มีรัฐบาลมีนโยบายกลมกลืนชาวจีนให้เข้ากับคนไทย ชาวจีนจึงมีสถานภาพเป็นคนไทยเชื้อสายจีนมากกว่าเป็นคนจีน และต่อมาจากการตั้งถิ่นฐานทำไร่พืชเศรษฐกิจสนับสนุนให้คนไทยปลูกพืชดังกล่าว แล้วรับซื้อพืชเหล่านั้นเข้าสู่โรงงานของตน โดยผู้แทนเรียกว่า “หลงจู๊” เป็นระบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นใหม่ หลังจากไทยยกเลิกระบบมุลนาย-ไพร่ไปในรัชกาลที่ 5 (ประภัสสร เสวิกุล, 2548, หน้า 72-73)

2.3.3.5 การตั้งชาวจีนเป็นข้าราชการดูแลชาวจีนเมืองฉะเชิงเทราสมัยรัชกาลที่ 5 สมัยนี้มีการแต่งตั้งกงสุลจีนในบังคับสยามตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่มีชาวจีนอาศัยอยู่จำนวนมาก ได้แก่ เพชรบุรี นครชัยศรี สมุทรสาคร ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี นครนายก พิจิตร และอยุธยา (สุภรัตน์

พาณิชย์กุล, 2534, หน้า 126) ตัวอย่างการตั้งกงสุลจีนในบังคับสยามสำหรับว่ากล่าวด้วยคดีความจีน ซึ่งอยู่ในแขวงเมืองฉะเชิงเทรา เมืองปราจีนบุรี เมืองนครนายก ปรากฏในข้อความสารตรา “...จึงโปรดเกล้าให้จีนอยู่ แชะตัน อยู่บ้านใหม่ แขวงเมืองฉะเชิงเทรา เป็นที่หลวงวิสุทธจีนชาติ ปลัดจีนเป็นกงสุลจีน ตั้งอยู่ในบังคับสยาม สำหรับว่ากล่าวด้วยคดีความจีน ซึ่งอยู่ในแขวงเมืองฉะเชิงเทรา เมืองปราจีนบุรี เมืองนครนายก (กองหอสมุดแห่งชาติ, จ.ศ. 1230) สารตราถึงกรมการเมืองต่าง ๆ ตั้งจีนอยู่ แชะตัน เป็นที่หลวงวิสุทธจีนชาติ กงสุลในบังคับสยาม และคูกองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารเย็บเล่ม กรมมหาดไทย รัชกาลที่ 5 เล่ม 1 เลขที่ 195 จ.ศ. 1230 สารตราถึงเมืองฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี นครนายก ตั้งจีนอยู่เป็นหลวงวิสุทธจีนชาติ ปลัดจีน) และยังพบว่ามี การตั้งผู้ช่วยกงสุล จีนอีก 2 ท่าน คือ ขุนพิพากจีนพิจารณาที่สองกงสุลจีนข้างขวา และขุนสมานจีนประจำที่สองกงสุล จีนข้างซ้าย (กองหอสมุดแห่งชาติ, จ.ศ. 1230) พระบรมราชโองการ โปรดเกล้า ตั้งจีนหู แชะเอีย เป็นที่ขุนผดุงจีนประจำที่สองกงสุลจีนในบังคับสยาม และเลขที่ 78 จ.ศ. 1230 สารตรา โปรดเกล้าฯ ตั้งจีนหู แชะเอีย เป็นขุนผดุงจีนประจำ และคูกองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารเย็บเล่มกรมมหาดไทย รัชกาลที่ 5 เล่ม 1 เลขที่ 196 จ.ศ. 1230 สารตราถึงเมืองฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี และนครนายก ตั้งจีนเหรา เป็นขุนพิพากจีนพิจารณา ที่สองกงสุลจีนข้างขวา จีน จ่ายเป็นขุนสมานจีนประจำ ที่สองกงสุลจีนข้างซ้าย (เอกสารรัชกาลที่ 4 ทั้งสามฉบับคือ ฉบับเลขที่ 72 เลขที่ 69 และเลขที่ 78) นักวิชาการให้ความเห็นว่าเป็นเอกสารในสมัยรัชกาลที่ 5 (สุภรัตน์ พาณิชยกุล, 2534, หน้า 134)

มีนักวิชาการได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับทำเนียบหัวเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 ร.ศ. 118

(พ.ศ. 2442) ประเด็นเมืองฉะเชิงเทรา (ประมวล พิมพ์เสน, 2544, หน้า 44) โดยมีหลักฐานทำเนียบ ที่สอดคล้องกับข้อมูลข้างต้นดังนี้

ผู้ว่าราชการเมือง	พระยาวิเศษฤาไชย
ปลัดไทย	พระเกรียงไกรกระบวนยุทธ
ปลัดเขมร	พระกัมพูชภัคดี
ปลัดจีน (เดิมหลวง)	พระวิสุทธจีนชาติ
ยกรบัตร	หลวงบุรีพิทักษ์
ผู้ช่วยราชการ	พระสุนทรพิพิธ
ผู้ช่วยราชการ	พระวิชิตสงคราม
หัวหน้าจีนฝ่ายเหนือ (เดิมขุน)	หลวงพิพากจีนพิจารณา
หัวหน้าจีนฝ่ายใต้	ขุนสมานจีนประจำ
ผู้ช่วยปลัดจีน	ขุนรักษาเงินภักดี
อำเภอฝ่ายจีนเข้ารีต	หลวงประเทศปรีชาคฤสุตจีน

สาเหตุของการแต่งตั้งกงสุลจีนในบังคับสยามนี้ จากการทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้ากับทางตะวันตก ทำให้มีชาวจีนส่วนหนึ่งอาศัยช่องโหว่ทางกฎหมายสมัครเข้าเป็นคนในบังคับของชาติตะวันตกโดยมุ่งหวังอภิสิทธิ์ทางการศาล เมื่อเกิดคดีความต่าง ๆ จึงเกิดกลุ่มชาวจีนในบังคับสยามขึ้น

ภาพที่ 2-10 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉายร่วมกับคณะผู้ตามเสด็จเมืองฉะเชิงเทรา

เมื่อ พ.ศ. 2451 จากซ้ายแถวที่ 1 รัชกาลที่ 5 พระองค์เจ้าอรุณพงษ์ แถวที่ 2 ทูลกระหม่อมอัษฎางค์, ทูลกระหม่อมบริพัตร แถวที่ 3 กรมหลวงประจักษ์, กรมพระยาดำรงราชานุภาพ แถวที่ 4 กรมขุนเพชรบูรณ์, กรมหมื่นมรุพงษ์ แถวที่ 5 กรมหมื่นสิงหวิกรมเกรียงไกร แถวที่ 6 เจ้าพระยาบรมราช, กรมขุนสรรพศาสตร์ แถวที่ 7 พระยาบุรุษ และคนยืนริมซ้ายหลวงอำนาจเงินนิกร

ภาพนี้มีนักวิชาการกล่าวว่าถ่ายที่เมืองฉะเชิงเทรา แต่มีหลักฐานที่กล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จต่อมายังเมืองชลบุรี มีบันทึกในจดหมายราชกิจรายวัน ดังนั้นภาพนี้จึงถ่ายที่เมืองชลบุรี (สุชาติ เถาทอง, สัมภาษณ์, 31 สิงหาคม 2554)

สืบเนื่องจากชุมชนจีนวัดเขนด่ปอด หลังจากที่มีการสร้างอาคารไม้ถาวรในสมัยรัชกาลที่ 4 และมีเจ้าอาวาสปกครองมาเป็นลำดับ มีกลุ่มคาทอลิกอาศัยอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง เช่น บางปลาสร้อย ท่าเกวียน และตั้งกลุ่มคาทอลิกที่หัวสำโรงใกล้พันสนิม ช่วงปีพ.ศ. 2406 ในสมัยคุณพ่อเปอองเจ้าอาวาสองค์ที่ 2 และคุณพ่ออันตน สมิตต์เจ้าอาวาสองค์ที่ 3 ปีพ.ศ. 2411 ตั้งวัดปากคลองท่าลาด อำเภอบางคล้าและต่อมาปีพ.ศ. 2415 ซื่อที่คืนฝั่งซ้ายของแม่น้ำบางปะกง ตรงกับต้นรัชสมัยรัชกาลที่ 5

ปีพ.ศ. 2416 สร้างวัดนักบุญเปาโล (วัดเซนต์ปอล แปรริว) หรืออาจเรียกวัดบ้านใหม่ (วัดเซนต์แอนโทนี่, ม.ป.ป., หน้า 27) ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำบางปะกง พบหลักฐานที่เป็นโบสถ์เก่า และแสดงให้เห็นถึงมีชุมชนจีนตั้งอยู่บริเวณนี้ที่เป็นเชื้อสายจีน คืออักษรที่เขียนอยู่ที่โบสถ์เก่าเป็น ภาษาจีน อ่านว่าเที่ยงจู้เซี่ยตั้ง แปลว่า “บ้านศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้า” หรือ “บ้านของพระเจ้า” (สมโภช 25 ปีวัดเซนต์ปอลแปรริว, ม.ป.ป., หน้า 3) (ดูภาพที่ 2-11 และ 2-17 ประกอบ)

ภาพที่ 2-11 บาทหลวงอันตนซิมิตต์ บริเวณชุมชนบางปะกง (ศิริวรรณ ศิลพัชรนันท์, 2550, หน้า 11)

ภาพที่ 2-12 วัดเซนต์แอนโทนี่ เป็นบริเวณที่ตั้งชุมชนจีนนับถือคริสต์ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3

ภาพที่ 2-13 โบสถ์วัดเซนต์ปอลหลังเก่าในอดีต (ภาพจากหนังสือสยามมิชชันนารีฝรั่งเศส)
(ศิริวรรณ ศิลพัชรนันท์, 2550, หน้า 17)

ภาพที่ 2-14 ชุมชนวัดเซนต์ปอล ปัจจุบันทางขึ้นด้านหน้าวัดถ่ายจากวัดแหลมใต้

ภาพที่ 2-15 สภาพของด้านหน้าของ โบสถ์หลังเก่าวัดเชนตโปลบริเวณด้านบนเป็นอักษรจีน

ภาพที่ 2-16 ภาพส่วนขยายของอักษรจีน อ่านว่า “เที่ยงจู้เซี่ยตั้ง” แปลว่า “บ้านศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้า” หรือ “บ้านของพระเจ้า”

ภาพที่ 2-17 สุสานผู้นับถือศาสนาคริสต์โรมันคาทอลิกของวัดเซนต์ปอล

จากการศึกษาของนักวิชาการ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชุมชนจีนสันนิษฐานว่า ชุมชนวัดเซนต์ปอลน่าจะเกิดขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 (2367-2394) ซึ่งเป็นช่วงที่มีคนจีนอพยพมาตั้งหลักแหล่งตามริมแม่น้ำสายสำคัญ รวมทั้งแม่น้ำบางปะกงเพื่อรับจ้างเป็นแรงงานในไร่อ้อย ผู้ชายจะถูกเกณฑ์แรงงานปีละ 3 เดือน เพื่อทำงานให้หลวง ชาวจีนที่อพยพมารับจ้างในไร่อ้อยจึงเข้ารับเป็นคริสตชน จากหลักฐานการบันทึกของบาทหลวงปาเลอกัวซ์ (Pallegoix Jean-Baptiste) ชาวฝรั่งเศสได้เขียนบันทึกในพ.ศ. 2373 ในหนังสือ “Memoir sur Mission de Siam” ว่ามีคริสตชนในจังหวัดนครสวรรค์ และบางปะกงหรือรวม 300 คน (ศิริวรรณ ศิลพัชรนันท์, 2550, หน้า 10)

ชุมชนจีนที่ปรากฏในพื้นที่ศึกษาช่วงปัจจุบัน

จากการศึกษาที่ผ่านมาข้างต้นทำให้ทราบว่าในบริเวณพื้นที่ศึกษาคือพื้นที่ตั้งของวัดจีนประชาศโมสร (เล่งฮกยี่) ตั้งอยู่ตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นพื้นที่ที่มีชาวจีนอาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 มาแล้ว จวบจนสมัยรัชกาลที่ 5 มีหลักฐานบันทึกไว้มากและเริ่มมีหลักฐานที่ปรากฏชื่อวัดคือวัดจีนประชาศโมสร วัดอุภัยภาติการาม โดยลำดับ นอกจากนี้แล้วสถานที่ที่ชาวจีนอาศัยอยู่หนาแน่นคือตลาดบ้านใหม่ และตลาดของจีนฮักกับจีนแดง เป็นตลาดที่เล็กกว่าตลาดบ้านใหม่

จากการสำรวจพื้นที่ศึกษาทางกายภาพพบว่า บริเวณที่เป็นตลาดของจีนฮักกับจีนแดงกลายเป็นที่อยู่อาศัยของประชาชน บริเวณที่เป็นท่าเรือครั้งที่รัชกาลที่ 5 เสด็จขึ้นวัดอุภัยภาติการามก็กลายเป็นบ้านไปแล้วทางราชการสร้างถนนผ่านหน้าวัดอุภัยภาติการาม (ชำปากง) ส่วนริม

ด้านข้างวัด (หันหน้าเข้าวัดทางขวามือ) มีลำคลองเล็ก เชื่อมติดกับแม่น้ำบางปะกงระยะห่างจากแม่น้ำเข้ามาประมาณ 50 เมตร ปัจจุบันจึงเหลือหลักฐานแต่เพียงวัดและกลุ่มเจดีย์บรรจุอัฐิ รวมทั้งเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองของผู้สร้างวัดเท่านั้น และปัจจุบันทางวัดก็สร้างโรงเจขึ้นในพื้นที่ของวัดทางซ้ายมือ (ดูภาพที่ 2-18, 2-19 ประกอบ)

ภาพที่ 2-18 ประตูวัดอุทัยภาติการามถัดจากประตูเป็นที่อยู่ของเอกชน

ภาพที่ 2-19 เจดีย์ย่อมุมบรรจุอัฐิ ขวามือเป็นโรงเจสร้างใหม่ในวัดอุทัยภาติการาม

สำหรับบริเวณพื้นที่ของตลาดบ้านใหม่ยังคงเป็นที่อยู่อาศัยของคนไทยเชื้อสายจีนอยู่ ส่วนความเป็นตลาดนั้นทางราชการได้ดำเนินการฟื้นฟูกลับมาให้ตลาดมีชีวิตขึ้นมาใหม่ แต่สภาพทางกายภาพที่ปรากฏปัจจุบันนั้นบางส่วนนั้นก็ยังคงสภาพเดิม บางส่วนก็มีการบูรณะซ่อมแซม การดำเนินการค้าก็ปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลา

จากการสัมภาษณ์คนไทยเชื้อสายจีนท่านหนึ่งชื่อลุงเหียน แซ่จื้อ ปัจจุบันอายุ 85 ปี ปู่ชื่อ เท็ด มาจากชวเถา เมื่ออายุได้ 17 ปี ย่าชื่อจู่ เกิดในไทยที่บางน้ำเปรี้ยว (มีรูปถ่ายเก่าอยู่) ลุงเหียนอาศัยอยู่ในตลาดบ้านใหม่ บ้านอยู่ติดกับท่าเรือต้นลำพูคลองบ้านใหม่ ท่านเล่าถึงตลาดเมื่อประมาณ 80 ปี (ประมาณ พ.ศ. 2473) ตอนที่ยังเป็นเด็กไว้ผมแคะ 2 จุก (ท่านถ่ายรูปไว้คู่กับอาหญิงแต่ไม่อนุญาตให้ถ่ายรูป) ตลาดจะมุงด้วยจากแล้วเกิดไฟไหม้จึงมีการรื้อปรับเปลี่ยน โครงหลังคาสร้างขึ้นใหม่ เดิมเป็นตลาดผัก ตอนนั้นมีกำนันอยู่เป็นผู้ดูแล

ในตลาดมีศาลเจ้า 2 แห่ง ศาลเจ้าโกมินทร์เมื่อก่อนอยู่ด้านนอกเคยถูกไฟไหม้พร้อมตลาด ปัจจุบันอยู่ด้านในกลางตลาดก่อสร้างด้วยปูน และมีศาลเจ้าอีกแห่งอยู่คนละฝั่งคือศาลเจ้าอาม้า บริเวณใกล้ตลาดมี โรงต้มกลั่นเหล้า โรงสีข้าวกิ่งรัฐบาล โรงต้มกิ่งรัฐบาล ต่อมาโรงต้มผู้จัดการย้ายไปอยู่ปราจีนบุรีแล้วยุบหมด ส่วนคลองบ้านใหม่นี้เป็นคลองที่ใช้เดินทางน้ำไปบางน้ำเปรี้ยว และที่สำคัญคลองนี้มาขึ้นที่วัดจีนประชาสโมสร (ใกล้วัดมีโรงผืน) เพราะว่เมื่อก่อนทางรถยังไม่มีและชาวบ้านยังไม่ให้ที่ สะพานที่ข้ามคลองบ้านใหม่เพิ่งสร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. 2500 (เหียน แซ่จื้อ, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2553)

ภาพที่ 2-20 ชุมชนคนไทยเชื้อสายจีนตลาดบ้านใหม่ ตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา

ภาพที่ 2-21 ศาลเจ้าพ่อโกมินทร์ (ไทเจียเถียงกง) ในตลาดบ้านใหม่

ภาพที่ 2-22 ศาลเจ้าปุนเถ้าม่า ตั้งอยู่ในตลาดบ้านใหม่

นอกจากศาลเจ้าโกมินทร์และศาลเจ้าปุนเถ้าม่าแล้ว ชุมชนจีนในพื้นที่ใกล้เคียงในอำเภอเมือง จังหวัดยะเชิงเทรา ปัจจุบันพบคนไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก โดยคู่ได้จากมีศาลเจ้าตั้งอยู่เป็นทั้งศาลเจ้าที่อยู่ในความดูแลของส่วนการทะเบียนทั่วไป สำนักบริหารการทะเบียนกรมการปกครอง และอยู่ในความดูแลของเอกชน ได้แก่

ศาลเจ้าที่คู่เลขของส่วนทะเลเบียน

1. ศาลเจ้าโรงเจ เจต้าว ตลาดบ้านใหม่ ตำบลบ้านใหม่
2. ศาลเจ้าปุ่นเถ้าม้า ตลาดบ้านใหม่ ตำบลหน้าเมือง
3. ศาลเจ้าแซ่ตัน หมู่4 ตำบลบ้านใหม่
4. ศาลเจ้าแซ่ไคว้ว (ตระกูลไคว้ว) หมู่ 4 ตำบลบ้านใหม่
5. ศาลเจ้าเล่าปุ่นเถ้ากง หมู่ 2 ตำบลบางแก้ว
6. ศาลเจ้าอาม้า (ปากคลองบางพระ) ริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง ตำบลโสธร
7. ศาลเจ้าอาม้า (บางแก้ว) หมู่ 8 ตำบลบางแก้ว (กรรมการปกครอง, 2543, หน้า 78)

ศาลเจ้าที่คู่เลขโดยเอกชน

8. ศาลเจ้าปุ่นเฒ่ากง
9. ศาลเจ้าไต้จ้อเฮีย
10. ศาลเจ้าตักม้อโจวซ้อดง
11. ศาลเจ้าแม่กวนอิม
12. ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง
13. ศาลเจ้าปุ่นเถ้ากง
14. ศาลเจ้าโกมินทร์ (กรรมการปกครอง, ม.ป.ป.)

ความเชื่อพื้นฐานของชาวจีน

ความเชื่อพื้นฐานของชาวจีนก่อนยุคปรัชญาเมธี ความเชื่อของชาวจีนในยุคนี้จะเกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมคือ ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ บรรพบุรุษและวิญญาณธรรมชาติ ดังที่ เสฐียร พันธงชัย ได้อธิบายเกี่ยวกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวจีนว่า

แผ่นดินจีนในสมัยโบราณ ประมาณ 5,000 ปีล่วงมา มีชนกลุ่มหนึ่งอาศัยอยู่ ณ ลุ่มแม่น้ำเหลือง นับถือภูเขาลำเนาไพร แม่น้ำ เช่นเดียวกับคนโบราณเผ่าอื่น แต่มีพิเศษยิ่งกว่าเผ่าอื่นอย่างหนึ่งคือ การนับถือบรรพบุรุษคนโบราณในถิ่นดังกล่าว นับถือพุนดินอันเป็นจอมปลวก ว่าเป็นพระเจ้าแห่งภาคพื้นดิน ชาวบ้านพากันทำพิธีเรียงระบำ ทำเพลงเห่กล่อม โดยรอบเนินดินแล้วสวดขออำนาจ เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวก็จะทำเช่นนี้อีก เป็นกิจพิธีทางศาสนา ครั้นจีนรวมตัวเป็นอาณาจักร มีจักรพรรดิขึ้นครอบครอง จักรพรรดินั้นได้รับการยกย่องว่าเป็น โอรสของสวรรค์ (เสฐียร พันธงชัย, 2514, หน้า 507-508)

ความเชื่อของชาวจีนก่อนยุคปรัชญาเมธี มีนักวิชาการสรุปความเชื่อ 3 ประการ คือ ประการแรก การเคารพบรรพบุรุษ ชาวจีนเชื่อว่าบรรพบุรุษของตนมีความสำคัญในการ

ให้ความคุ้มครองและให้ความรู้สึกร่วมเย็น จึงต้องจงรักภักดี

ประการที่สอง ความเชื่อเรื่องวิญญาณ ชาวจีนเชื่อว่า วิญญาณมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง และมีอิทธิพลต่อทุก ๆ สิ่ง

ประการที่สาม ความเชื่อเรื่องสวรรค์ สวรรค์ตามความคิดของชาวจีนนั้น หมายถึง ฟ้า หรือ เทียน ชาวจีนเชื่อว่าในโลกของวิญญาณและโลกของมนุษย์มีสวรรค์ควบคุมอยู่ (พรหมณี ฉัตรพลกรักษ์, 2529, หน้า 174-177) ความเชื่อยุคนี้มีนักวิชาการกล่าวรวมไว้ 2 เรื่องคือ วิญญาณแห่งบรรพบุรุษ กับเทพเจ้าแห่งธรรมชาติ (กำจร สุนพงษ์ศรี, 2531, หน้า 28)

ธนู แก้วโอภาส ได้กล่าวสนับสนุนการเคารพบรรพบุรุษของชาวจีนไว้ว่า ตามจารีตประเพณีและในวัฒนธรรม ศาสนาที่ซับซ้อนของจีนเรื่องการเคารพบรรพบุรุษมีความสำคัญมาก การบูชาบรรพบุรุษ (การไหว้เจ้า) ของจีนเกิดขึ้นมาตั้งแต่รัชสมัยของกษัตริย์ชุน (Shun ประมาณ 2255 ปีก่อน ค.ศ.) และอาจตั้งแต่สมัยของกษัตริย์วูวัง (Wu Wang ต้น ๆ ราชวงศ์โจว 1122 ปีก่อน ค.ศ.) การเคารพบรรพบุรุษของจีนมีความสำคัญต่อวัฒนธรรมของจีน ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ตายกับผู้ที่มีชีวิตอยู่อย่างต่อเนื่องเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน (ธนู แก้วโอภาส, ม.ป.ป., หน้า 35)

น้อย พงษ์สนธิ์ ได้กล่าวถึงความเชื่อของชาวจีนก่อนยุคปรัชญาเมธีว่ามีลักษณะเป็นความเชื่อแบบวิญญาณนิยม (Animism) ซึ่งได้แบ่งออกเป็น 4 ระดับ ดังนี้

1. ระดับต้น เรียกว่า เซน (Shen) ได้แก่ การนับถือวิญญาณของเทียนสวรรค์หรือ เชียงตี้ คือเทพเจ้าสูงสุดเป็นหนึ่งในหมู่ดวงวิญญาณทั่วสากล
2. ระดับสอง เรียกว่า จี (Chi) ได้แก่ การนับถือดวงวิญญาณประจำส่วนเบื้องล่าง เช่น ภาคพื้นดิน พืชพรรณ แม่น้ำ ภูเขา เป็นต้น
3. ระดับสาม เรียกว่า กูเอ (Kuea) ได้แก่ การนับถือดวงวิญญาณของมนุษย์ โดยเฉพาะวิญญาณของบรรพบุรุษ
4. ระดับสี่ เรียกว่า กูไอ (Kuai) ได้แก่ ดวงวิญญาณของสัตว์ เช่น มังกร เป็นต้น

(น้อย พงษ์สนธิ์, 2528, หน้า 16-17)

ความเชื่อทั้ง 4 ระดับข้างต้นนี้ ชาวจีนเชื่อว่าการนับถือวิญญาณบรรพบุรุษเป็นหลักใหญ่ในการดำรงชีวิต ทั้งนี้เพราะชาวจีนเชื่อว่าบรรพบุรุษตายไปแล้ววิญญาณของบรรพบุรุษจะคอยดูแลญาติในโลก และสามารถให้คุณและให้โทษได้ ดังนั้นการเซ่นไหว้วิญญาณของบรรพบุรุษจึงถือว่าเป็นเรื่องสำคัญต่อวงศ์ตระกูล

ความเชื่อเรื่องวิญญาณเริ่มจากการสร้างอาณาจักรสมัยราชวงศ์เซี่ย (Xia Dynasty 2205-1766 ปี ก่อนคริสตกาล) ชาวจีนนั้นจะบูชาธรรมชาติต่าง ๆ เป็นประจำ เพราะมีความเชื่อว่าเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ไม่ว่าจะเป็นดวงอาทิตย์ ภูเขา ทะเล ฯลฯ และยังเชื่อว่าอีกว่าเทพเจ้าเหล่านั้นมีอิทธิฤทธิ์

และอิทธิพลต่อการดำรงเผ่าพันธุ์ของชาวจีน และเป็นต้นกำเนิดที่ทำให้เกิดการสร้างศาลเจ้าขึ้น
ในสมัยต่อ ๆ มา (พฐ, 2541, หน้า 31)

ส่วนความเชื่อเกี่ยวกับสวรรค์ (ฟ้า เทียน หรือ เซียงตี้) ชาวจีนเชื่อว่าพระองค์สามารถที่จะ
อำนวยพรให้แก่ผู้ประกอบการดี และลงโทษผู้ประกอบการกรรมชั่ว การบูชาสวรรค์เป็นสิทธิ
ของพระมหากษัตริย์แต่เพียงผู้เดียว เพราะถือว่าพระมหากษัตริย์เป็น โอรสของสวรรค์

เกี่ยวกับการกำเนิดสวรรค์ (ฟ้า เทียน หรือ เซียงตี้) นั้นชาวจีนเชื่อว่าไม่ใช่เกิดเองเป็นเอง
แต่เกิดขึ้นเพราะ หยาง (Yang) อันเป็นพลังบวก และ หยิน (Yin) อันเป็นพลังลบ เท่ากับเป็นมงคล
ธาตุคู่บวก คู่บวกของโลก (เสฐียร พันธงชัย, 2527, หน้า 512-513) ถ้าหยางและหยินไม่ผสมกัน
ตามส่วน สิ่งต่าง ๆ ก็เกิดขึ้นมาไม่ได้ ตามประวัติความเป็นมาของปรัชญา หยาง และ หยิน ได้
กำหนดความสำคัญแห่งธรรมชาติประจำโลก 8 อย่าง (จินแต่จีว เรียกว่า โป๊ยท้วง) เครื่องหมายของ
ธรรมชาติ 8 อย่าง ซิดเป็นเส้น (แทนภาษา) แสดงลักษณะของธรรมชาติแต่ละอย่าง 3 เส้น เป็นวง
อยู่รอบโลกทำนองทิศทั้ง 8 (เสฐียร พันธงชัย, 2514, หน้า 515)

ทิศบูรพา

แทนฟ้าหรือสวรรค์

อากาศ

แทนดวงอาทิตย์หรือลม

ทักษิณ

แทนน้ำ

หรรดี

แทนภูเขาลำเนาไพร

ปัจฉิม _____ แทนแผ่นดิน

_____
_____

พ่ายพ _____ แทนฟ้าร้อง

_____
_____

อุคร _____ แทนไฟ

_____
_____

อิสาน _____ แทน หนอง คลอง บึง

_____
_____

กล่าวโดยสรุป ความเชื่อของชาวจีนยุคนี้เป็นความเชื่อดั้งเดิมที่นับถือมาโดยลำดับ โดยไม่มีใครเป็นผู้ประกาศความเป็นศาสนา ความเชื่อดังกล่าวนี้เกิดจากปรัชญาธรรมของคณิน สมัยโบราณ

ความเชื่อทางศาสนาพุทธมหายาน

ความเชื่อทางศาสนาเป็นความเชื่อในยุคปรัชญาเมธีคำว่า ศาสนา เป็นภาษาสันสกฤต ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Religion” แปลว่า “สัมพันธ” หรือ “ผูกพัน” หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้าตรงกับภาษาบาลี “ศาสนน” แปลว่า คำสั่งสอน “คำสั่ง” หมายถึง ข้อห้าม ทำความชั่วที่เรียกว่า สิลหรือวินัย และเป็น “คำสอน” หมายถึงคำแนะนำให้ทำความดีที่เรียกว่า ธรรมะ รวมเรียกว่า ศีลธรรมหรือวินัย (เดือน คำดี, 2545, หน้า 6) ส่วนในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายว่า “ลัทธิความเชื่อของมนุษย์อันมีหลักคือ แสดงกำเนิดและความสิ้นสุดของโลก เป็นต้น อันเป็นไปในฝ่ายปรมาตม์ประการหนึ่ง แสดงหลักธรรมเกี่ยวกับบุญบาปอันเป็นไปในฝ่ายศีลธรรมประการหนึ่ง พร้อมทั้งลัทธิพิธีที่กระทำตามความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อนั้น ๆ”

พระพุทธศาสนาในประวัติศาสตร์จีน ในสมัยราชวงศ์ฮั่นพระพุทธศาสนาได้ค่อย ๆ แพร่เข้ามาหยั่งรากกระจายอยู่ตามศูนย์ต่าง ๆ ทั่วทั้งจักรวรรดิ ช่วงปีแรก ๆ พระพุทธศาสนาได้แทรกซึมเข้าไปมีอิทธิพลเหนือทางด้านสังคมหรือด้านพุทธปัญญา พบว่ามีเพียงชาวจีนเพียงส่วนน้อยที่มีความสนใจในพระพุทธศาสนาถึงขั้นติดอกติดใจ เพราะกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการที่จะได้บรรลุดังอานาจวิเศษเหนือปกติธรรมดา อมฤตธรรม หรือหลุดพ้นจากทุกข์โดยไม่ใช้ความคิดเห็นของตนเองเลย (จ๋านง ทงประเสริฐ, 2508, หน้า 41-45)

ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 9 เป็นสมัยที่มีการปรับปรุงพระพุทธศาสนาให้เข้ากับวัฒนธรรมจีนอย่างจริงจัง ทั้งนี้เพื่อที่จะทำให้ชาวจีนทุกชั้นยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวางจีนมีการสร้างวัดขึ้นทางภาคเหนือของเมืองเจียงซู เมื่อปีพ.ศ. 714 และจัดตั้งหน่วยบริการสวัสดิภาพของปวงชน เพื่อเป็นการสงเคราะห์ชาวไร่ชาวนาที่ยากจน และกำลังเสียชีวิต พระพุทธศาสนาแพร่ในหมู่สามัญชนก่อนแล้วค่อยมีอิทธิพลต่อคนชั้นสูง ตลอดจนพยายามที่จะแปลคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าจะทำได้ด้วยความยากลำบาก แต่ในที่สุดก็มีนักขุดค้นชาวจีนรูปแรกได้เดินทางไปทางทิศตะวันตก กลับมาพร้อมด้วยคัมภีร์พระไตรปิฎก มากมาย และมีผู้แปลคัมภีร์ชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาสู่ประเทศจีนมากขึ้น (สมพงษ์ สุกใส, 2535, หน้า 25)

เหตุผลที่ทำให้ชาวจีนหันมาสนใจนับถือพระพุทธศาสนา มหายาน ประการแรก เพราะชาวมหายานมีความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์แฝงอยู่ด้วยซึ่งมีความสอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวจีน กล่าวคือก็เหมือน ๆ กัน ประการที่สองพระพุทธศาสนาสอนเรื่องกฎแห่งกรรม เรื่องชาติหน้า และประการที่สามพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคล ตั้งแต่เดิมมองบุคคลในฐานะว่าเป็นส่วนประกอบของสังคม (รังยี ฮัน โสภา, 2521, หน้า 94) นอกจากนี้เหตุผลดังกล่าวแล้วพระพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์จากองค์จักรพรรดิ ชุนนาง ตลอดจนสามัญชนทั่วไป พระพุทธศาสนา มีความเจริญรุ่งเรืองมากที่สุด ในสมัยราชวงศ์ฮั่น (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2525, หน้า 8-9)

พุทธศาสนามหายานเริ่มปรากฏชัดเจนครั้งแรกในราวพุทธศตวรรษที่ 5 พุทธศาสนาแบบมหายานนี้มีเอกลักษณ์พิเศษแตกต่างจากพุทธศาสนาดั้งเดิม คือแบบเถรวาท หรือหินยาน นับถือในประเทศไทย พม่า ลังกา ส่วนพุทธมหายานนับถือกันในจีน เกาหลี ทิเบต ญี่ปุ่น เป็นต้น

การศึกษาแนวความคิดของพุทธศาสนามหายานจะเป็นที่เข้าใจได้ง่าย หากนำมาเปรียบเทียบกับพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม โดยการศึกษาเชิงเปรียบเทียบมี 2 ประเด็นหลัก

1. ทศณะต่อองค์พระพุทธเจ้า จากการศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา หรือคัมภีร์ระดับรองลงมาจะมีความรู้สึกพ้องกันคือ พระพุทธเจ้าปรากฏลงบนหน้ากระดานคัมภีร์นั้น ๆ ทรงเป็นมนุษย์ ไม่ใช่เทพ หรือ ผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ พุทธประวัติในความรู้สึกของพุทธเถรวาทคือ ประวัติของของบุคคลคนหนึ่งที่มีความแน่วแน่ พุเมตสติปัญญา ความเพียรพยายาม เพื่อไปสู่

จุดมุ่งหมาย ที่ตนหวังภาระของพระพุทธเจ้าเป็นภาวะที่มนุษย์ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ หากว่าเรามีความตั้งใจเพียรพยายามเพียงพอในทางกายภาพพระพุทธเจ้าเหมือนกับคนทั่วไปเมื่อถึงเวลาอันเหมาะสม สังขารร่างกายจะต้องแตกดับไปตามธรรมชาติ แต่สำหรับชาวพุทธมหายานพระพุทธเจ้ามิได้เป็นบุคคลธรรมดา จริงอยู่ที่หลักฐานระบุในคัมภีร์ พระพุทธเจ้าสิทธัตถะ โคตรมะ ทรงเจ็บป่วย แก่ชรา และตายได้เหมือนคนทั่วไป แต่ที่กล่าวมานั้นเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับพระกายส่วนหนึ่งของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า นิรมานกายเท่านั้น พระพุทธเจ้ายังมีกายอีก 2 ส่วนคือธรรมกายและสัม โภคกาย พระกายสองอย่างหลังนี้ไม่แก่ชรา ไม่เปลี่ยนแปลงอย่างนิรมานกายที่อยู่ในโลกมนุษย์ (สมภาร พรหมทา, 2540, หน้า 1-3)

ในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาท กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเคยตรัสเอาไว้ว่า ความเป็นพระพุทธเจ้าไม่ได้อยู่ที่เนื้อหนัง ร่างกาย หากแต่อยู่ที่ธรรม (ที่มณีกาย พระไตรปิฎก) ธรรมที่ว่านี้คือ แก่น หรือสาระของความเป็นพระพุทธเจ้า ใครก็ตามที่ยึดติดกับพระกายภายนอกที่เป็นเนื้อหนัง พระพุทธองค์จึงตรัสว่า คนประเภทนี้แม้จะเกาะขาจิ๋วของพระองค์อยู่ก็ไม่ถือว่าเห็นพระองค์ ส่วนบุคคลที่มองเห็นคุณธรรมในพระพุทธองค์หรือเข้าใจหลักธรรมคำสอน สามารถนำไปปฏิบัติก็จะเกิดผลในชีวิต คนประเภทนี้ แม้ไม่เคยเห็นกายที่เป็นเนื้อหนังของพระพุทธองค์ ก็ทรงมีพุทธคำรัสว่าเป็นผู้ได้เห็นพระองค์ ดังสุภาษิตที่ว่า “ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา”

ดังนั้นพุทธเถรวาทเมื่อกล่าวถึงพระกายของพระพุทธกายของพระพุทธเจ้า จึงแยกออกเป็น 2 ส่วนคือ พระกายส่วนที่เป็นเนื้อหนังกับพระกายส่วนที่เป็นคุณธรรม พระกายอย่างแรกแตกดับได้ตามกาลเวลา แต่พระกายอย่างหลังไม่มีวันแตกดับ

สำหรับพุทธนิกายมหายาน พระพุทธเจ้ามีพระกาย 3 ภาคซึ่งกายทั้งสามนี้จะตรงกับกายในความเชื่อของเถรวาทอยู่ 2 กายคือ ธรรมกาย (กายคือธรรม) กับนิรมานกาย แต่ธรรมกายในทัศนะของมหายานหมายถึงสิ่งที่ดำรงอยู่ชั่วนิรันดรสิ่งนี้เป็นสิ่งไร้รูปปราศจากตัวตนให้สัมผัสด้วยประสาทสัมผัส เราไม่อาจแสวงหาที่มาของธรรมกายได้เพราะธรรมกายไม่มีเบื้องต้น ไม่มีจุดกำเนิด ไม่มีผู้สร้าง ธรรมกายเกิดมีและดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง แม้ว่าจักรวาลนี้จะว่างเปล่า ไม่มีอะไรเลย ไม่มีดวงดาว ไม่มีโลก ไม่มีวัตถุ ไม่มีมนุษย์ ไม่มีสัตว์และพืช ไม่มีแสงสว่างในภาวะเช่นนั้นธรรมกายก็ดำรงอยู่และจะดำรงอยู่เช่นนั้นเรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด

ธรรมกายเช่นเดียวกันเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในแง่ของกายเป็นที่พึง พุทธมหายานเชื่อว่าพระพุทธเจ้าสิทธัตถะ หรือพระพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ เคยมีชีวิตอยู่ในโลกนี้จะมีต่อไปในอนาคตมีฐานะเป็น นิรมานกาย นิรมานกายนี้ หมายถึง กาย หรือรูปที่ถลอก หรืออวตารลงมาจากรูป หรือกายที่เป็นทิพย์ในสวรรค์ กายที่อยู่ในภาคของเทพบนสวรรค์นี้เรียก สัม โภคกาย ดังนั้นทัศนะของมหายานพระพุทธเจ้าสิทธัตถะทรงมีชีวิตเพียงสั่งสอนเวไนยสัตว์อยู่ ณ แคนชมพุทวีปช่วงหนึ่งของ

ประวัติศาสตร์มนุษยชาตินั้นหาใช่คนธรรมดาไม่ จริงอยู่พระองค์ทรงปรากฏกายในรูปของมนุษย์ มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย เหมือนมนุษย์ทั่วไปแต่ทั้งหมดคือ มายภาพที่ถูกเนรมิตขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับการมีชีวิตอยู่ ท่ามกลางหมู่คน ที่มีการเกิด แก่ เจ็บและตาย เป็นธรรมชาติเท่านั้น

สัมโภคกายบนสวรรค์นั้นหาใช่อะไรไม่ หากแต่คือ การธรรมกายนั่นเอง ธรรมกาย ประสงค์จะช่วยสรรพสัตว์ข้ามพ้นสังสารวัฏจึงแสดงตัวเป็นสัม โภคกายบนสวรรค์ จากนั้น สัมโภคกายนั้นจะอวตารลงมาเป็น นิรมานกายทำหน้าที่โปรดเวไนยสัตว์ดังที่ปรากฏใน ประวัติศาสตร์ในพระพุทธศาสนา (จ้านง ทองประเสริฐ, ผู้แปล, 2508, หน้า 327-328)

ทักษะต่ออุดมคติสูงสุดในชีวิต พระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมในสมัยพุทธกาลเป็นที่ ทราบกันว่า อุดมคติสูงสุดในชีวิตพระพุทธองค์ทรงสอนให้เราชวนชวาย ทำไปให้ถึงคือนิพพาน การเข้าถึงนิพพานมีอยู่สองวิธีคือ เพียรพยายามหาหนทางด้วยตนเองกับดำเนินตามทางที่ท่านผู้รู้ได้ ดำเนินไปก่อนแล้ว ผู้ที่เข้าถึงด้วยวิธีแรกคือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้า ส่วนที่ เข้าถึงพระนิพพานส่วนที่สองคือ พระอรหันตสาวก (หรือ ที่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า พระอนุพุทธเจ้า)

ผู้ที่เข้าถึงความหลุดพ้นวิธีแรกจะมีความสามารถในการชักนำผู้อื่นให้เข้าถึงความ หลุดพ้น ได้มากกว่าวิธีที่สอง (ยกเว้นพระปัจเจกพระพุทธเจ้า ที่เชื่อกันว่าเมื่อตรัสรู้แล้วจะปลีกตัว อยู่ตามลำพังคนเดียวหรือเป็นกลุ่มไม่เที่ยวเผยแผ่สิ่งที่ตนเองรู้แจ้งแก่คนทั่วไปเราจึง ไม่ทราบว่า ท่านเหล่านี้มีความสามารถในการสั่งสอนธรรมเพียงใด) (สมภาร พรหมทา, 2540, หน้า 10)

การเข้าถึงการหลุดพ้นวิธีไหนพุทธศาสนาถือว่าขึ้นอยู่กับกรรม และการสร้างสมบารมี ในอดีตของคนคนนั้น หากใครตั้งใจปรารถนาจะเข้าถึงความหลุดพ้นตนเอง แล้วเพียรพยายามอย่าง เพียงพอก็จะได้บรรลุนิพพานแบบไม่ต้องมีใครมาชี้แนะแนวทางให้เช่น พระพุทธเจ้า โคตรมะ

ผู้ที่ตั้งใจปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตแล้วเพียรพยายามสร้างสมบารมี ภาษา พระพุทธศาสนาเรียกว่า พระโพธิสัตว์ ในทักษะแบบพุทธศาสนาเดิม บางคนเหมาะจะเป็น พระโพธิสัตว์บำเพ็ญเพียรเพื่อจะเป็นพระพุทธเจ้า บางคนเหมาะจะเป็นสาวกพระพุทธเจ้าในแง่ของ การหลุดพ้น การเป็นพระโพธิสัตว์กับเป็นพุทธสาวกก็เข้าถึงพระนิพพานเหมือนกัน การเป็น พระพุทธเจ้ากับพุทธสาวกจะต่างกัน ในแง่ของความสามารถในการสั่งสอนคนอื่นเท่านั้น (สมภาร พรหมทา, 2540, หน้า 11)

พุทธมหายานมองว่าการเข้าถึงนิพพานด้วยวิธีที่สองเป็นวิธีที่เห็นแก่ตัว (ดำเนินตามผู้อื่น ได้แล้ววางไว้) การเข้าถึงนิพพานด้วยการปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างที่สาวก ทั้งหลายกระทำกัน เป็นการกระทำที่แฝงความเห็นแก่ตัวเอาไว้ความเห็นแก่ตัว ที่ว่านี่เป็น ความเห็นแก่ตัวอย่างประณีตที่เราไม่ทันสังเกตเห็น ดังนั้นทักษะคติของฝ่ายมหายาน จึงเน้นให้ ศาสนิกบำเพ็ญโพธิสัตว์ธรรม กล่าวคือ ช่วยเหลือเกื้อกูล เพื่อนร่วมโลก เท่าที่สามารถทำได้มหายาน

คิดว่า การเข้าถึงความหลุดพ้นเป็นจุดหมายสูงสุดในชีวิตมนุษย์ ทุกคนควรดำเนินไปให้ถึง แต่การเข้าถึงจุดหมายสูงสุดนั้น ไม่ควรทำกันแบบตัวใครตัวมัน หากควรช่วยเหลือกันเพื่อเข้าถึงความหลุดพ้นนั้น (สมภาร พรมทา, 2540, หน้า 12-13)

ความรู้สึกในพุทธมหายานช่วงแรก ๆ ยังไม่เห็นว่าการปฏิบัติของตนสูงกว่าเถรวาทที่ไม่เน้นหลัก โพธิสัตว์ธรรม ความรู้สึกที่ต่างกับเถรวาทมีขึ้นในยุคหลัง ๆ ในวรรณกรรมมหายาน เช่น มหายานศรัทธาปาทศาสตร์ของท่านฮักดาล (Hakedalr, 1967, pp. 28-29)

วรรณกรรมของมหายานเริ่มมีขึ้นครั้งแรกในราวพุทธศตวรรษที่ 5 (คอนซ์ เอคเวิร์ด, 2530, หน้า 172-174) ก่อนที่จะมีการจำแนกนิกายย่อย ๆ คือช่วงพุทธศตวรรษที่ 5-7 ถัดจากนั้นเป็นต้นมหายานก็จำแนกเป็นนิกายย่อย โดยถือว่านิกายมาธยมิกะ ของท่านนาครชุนเป็นนิกายแรกสุดที่แยกออกมา (สมภาร พรมทา, 2540, หน้า 16)

สำหรับในประเทศจีน นิกายที่เกิดขึ้นในจีนแท้ ๆ คือนิกายสังฆธรรมปุณฺฑริก(เทียนไท้) นิกายชุนชาน (เซน) นิกายอวตัมสกะ (ฮั่วเจ๋ยมง) นิกายสุขาวดี (เจ้งโ้วจง) (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2518, หน้า 214) สำหรับนิกายสุขาวดีมีคตินับถือมากที่สุด ส่วนนิกายเซน มีคตินับถือไม่มากแต่มีอิทธิพลต่อคนรุ่นหลังมากที่สุด และยังมีนิกายย่อย ๆ อีก 6 นิกาย ที่มีการนับถือน้อย และในที่นี้ผู้วิจัยจะขอกล่าวสรุปถึง 2 นิกายที่มีความสำคัญต่อปัจจุบัน

นิกายสุขาวดี (เจ้งโ้วจง) มีพระสูตรที่ถือกันว่าเป็นสิ่งสำคัญในฐานะที่ให้กำเนิดนิกายนี้มีอยู่ 3 พระสูตร พระสูตรแรกคือ มหาสุขาวดีวฺยหฺสุตฺร (The Larger Sukhavativyaha) พระสูตรที่สองคือจุลสุขาวดี วฺยหฺสุตฺร (The Smaler Sukhavativyaha) และพระสูตรที่สาม อมิตายุรชฺชานสุตฺร (The Amitayurdhyana Sutra) สองพระสูตรแรกปัจจุบันยังมีฉบับภาษาสันสกฤตอยู่ครบ (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2518, หน้า 218)

ความเป็นมาของพระสูตรทั้งสาม เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 8 พระภิกษุอินเดียชื่อ ลังฆวรมัน ได้เดินทางมาประเทศจีนแล้วท่านผู้นี้ได้แปลมหาสุขาวดีวฺยหฺสุตฺรจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาจีน หลังจากนั้นราว 200 ปี พระภิกษุลูกครึ่งจีนอินเดีย ท่านกุมารชีวะ ได้แปลจุลสุขาวดีวฺยหฺสุตฺรจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตเป็นภาษาจีน ส่วนพระภิกษุอินเดีย ชื่อ กาลยศัส ได้แปลอมิตายุรชฺชานสุตฺรจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาจีน (สมภาร พรมทา, 2540, หน้า 161-162)

ในที่นี้ผู้วิจัยขอนำเอามหาสุขาวดีวฺยหฺสุตฺร เป็นทฤษฎีพื้นฐานตัวอย่างที่แสดงถึงความเชื่อของชาวจีนในสมัยนั้นที่ส่วนใหญ่ นับถือ นิกายสุขาวดี ถึงแม้ว่าพระสูตรทั้งสามจะแตกต่างกันบ้าง แต่ก็มีแนวคิดไปทางเดียวกัน คือมีความเชื่อที่ว่า นิกายสุขาวดี พระอมิตาภะ มีอำนาจที่จะช่วยเหลือมนุษย์ส่วนใหญ่ที่ไม่อาจช่วยเหลือตนเองได้เพื่อเข้าถึงความหลุดพ้น

ด้วยเหตุผลที่ชาวจีนนิยมพระสูตรสุขาวดีก็เพราะว่าความเจริญพุทธศาสนาของจีนเริ่มถดถอยลงภายหลังนิกายมนตรยานจากทิเบตได้แผ่เข้าไปในพุทธศตวรรษที่ 14 ที่ชาวมองโกลมีอำนาจเข้าไปยึดจีนในสมัยราชวงศ์หยวน และปลายราชวงศ์หมิง (หมิง) มหายานเริ่มเสื่อมลงเหลือเพียงนิกายสุขาวดีเป็นส่วนใหญ่ จนถึงเมณฑุประเทศจีนนับถือศาสนาคริสต์ ส่วนพุทธมหายานถูกปราบ วัตถุประสงค์ทำลาย จนทำให้ชาวจีนเชื่อว่าศาสนาคริสต์เป็นสัญลักษณ์ของความเจริญ จนถึงมีการปฏิวัติวัฒนธรรม นิกายสุขาวดียังคงฝังรากอยู่

ความเชื่อของคนจีนที่มีความเชื่อถึงดินแดนสุขาวดีที่คนจีนหันมานับถือพระพุทธศาสนา มหายาน คือสุขาวดีหุสูตร (วิเชียร เพ็ชรพรประภาส, 2540, หน้า 1-45) ผู้วิจัยได้สรุปย่อให้เห็นถึงความสำคัญจากนักวิชาการซึ่งท่านได้แปล และเรียบเรียงมาจากพระสูตร “สุกช่วยเหลือนี้ทอเถิง” ของพุทธศาสนาเถรวาทสุขาวดี นิกายมหายานของจีน เป็นพระสูตรที่พระองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้กับแดน “สุขาวดีพุทธเกษตร” แห่งองค์พระอมิตาภพุทธเจ้า สุขาวดีพุทธเกษตรนี้เป็นแดนแห่งบรมสุขที่สถิตในโลกหน้าของบุคคลผู้ประพฤดีดีและปฏิบัติชอบตามหลักคำสอนแห่งพุทธศาสนา จนสามารถหลุดพ้นจากวัฏสงสาร ได้

กล่าวได้ว่าความเชื่อในนิกายสุขาวดี ถ้ามีความศรัทธาความเชื่อพระอมิตาภพุทธเจ้า คือพระพุทธรูปภาคหนึ่ง เมื่อตายแล้วจะได้ขึ้นสวรรค์ (รังสี ฮัน โสภนา, 2521, หน้า 94) วิธีการที่จะได้ขึ้นสวรรค์นั้นจะต้องปฏิบัติตามหลักการ 5 ประการคือ ประการแรกเอ่ยนามพระพุทธรูป ประการที่สองการท่องพระสูตร ประการที่สามการทำสมาธิ ประการที่สี่การสักการะพระปฏิมา (สมปอง ยอดมณี, 2535, หน้า 56) และผู้ปรารถนาที่จะเกิดในแดนสุขาวดีนั้นจะต้องบำเพ็ญกุศลอีก 3 ประการคือ (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2525, หน้า 274)

1. ควรปฏิบัติรับใช้บิดามารดา ครูอาจารย์ อย่างถูกต้องบริบูรณ์และต้องประกอบด้วยเมตตาธรรม
  2. เป็นผู้ยึดเอาไตรรัตน์เป็นสรณะและเป็นผู้พร้อมอยู่ในสิกขา
  3. เป็นผู้พร้อมด้วยโพธิจิต เชื่อในกฎแห่งกรรมและศึกษาพระธรรมของฝ่ายมหายาน
- ความเชื่อของชาวจีนในยุคปรีชาญา ความเชื่อของชาวจีนในยุคนี้เกิดจากการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับคำสอนของนักปราชญ์ เช่น เหลาจื้อ ขงจื้อ และคำสอนจากพุทธศาสนา ประกอบกันเข้าเป็นหลักธรรมจริยาและปรัชญาชีวิตของชาวจีน ปรากฏเป็นวัฒนธรรมของชาติจีนสืบไป

นิกายเซน (เจียงจง) เป็นนิกายที่มีความสำคัญนิกายหนึ่งทุกยุคทุกสมัย คำว่า “เซน” มาจากศัพท์ว่า ฌยาน หรือ ฉาน หมายถึงนิกายที่วิปัสสนาไม่ต้องอาศัยตัวหนังสือหรือพิธีกรรมใด ๆ ไม่อยู่ในกรอบแห่งคำพูดใด ๆ แต่ชี้ตรงไปยังจุดของจิตใจ บางครั้งจึงเรียกว่า “การเผยแผร์

นอกคำสอน” (เสถียร โภธินันทะ, 2518, หน้า 232-233) ท่านโพธิธรรมเถระนำเข้ามาสอนในราชวงศ์เหลียง มีพระอาจารย์จีนสี่ทอด 5 รูป จนถึงรูปที่ 6 พระอาจารย์ฮุยเล้ง จึงแตกเป็น 2 นิกาย คือนิกายใต้ ท่านฮุยเล้ง เป็นคณาจารย์ นิกายเหนือ ท่านสิงชีวี เป็นคณาจารย์ หลังจากนั้นนิกายใต้ได้แตกออกอีก 5 นิกาย ได้แก่ นิกายฮุ้นมิ่ง นิมชี้ เซ่าตัง ฮวบจั้ง และนิกายฮุยเอี้ยง

คัมภีร์นิกายเซ็น ถือว่าเป็นคำสอนพิเศษเผยแผ่ด้วยวิธีใจสู่ใจ ไม่อาศัยตัวหนังสือหรือการอธิบาย แต่เนื่องด้วยอินทรีย์ของสัตว์มีสูงต่ำจำเป็นต้องอาศัยหนังสือ และคำพูดเป็นส่วนประกอบถือว่าเป็นเพียงอุบายเท่านั้น คัมภีร์นิกายเซ็นประกอบด้วย 12 คัมภีร์ (อภิรัช โภธิประสิทธิ์ศาสตร์, 2551, หน้า 251-252)

1. ลังกาวดารสูตร (เล่งแคเก็ง) ท่านคุณภัทรแปล และฉบับแปลของท่านโพธิรุจิศึกษานันทะ แปลอีก 2 ฉบับ
2. วัชรปรัชญาปารมิตาสสูตร (กิมกั้งปัวเขียกปอลอมิกเก็ง) ท่านกุมารชีพแปล
3. วิมลเกียรตินิเทศสูตร (ย้อม่อเคียกซอฮ้วยเก็ง) ท่านกุมารชีพแปล
4. มหาไฟบูลย์ถมนันตโพธิสูตร (ไต้ฮวงก่วงอื่กกเก็ง) ท่านพุทธดาระแปล
5. สุราคมสมาธิสูตร (ชีวเล่งเจียมชาม่วยเก็ง) สันนิษฐานว่าชาวจีนแต่งขึ้นเอง
6. หลักใจ้วไต้ซือฮวบป้อตัวเก็ง ซึ่งเป็นปกรณ์สำคัญที่สุด กล่าวถึงประวัติของคณาจารย์ฮุยเล้งและภายิตของท่าน
7. ชิงชิมเม็ง (จารึกศรัทธาแห่งจิต) ของคณาจารย์เจ็งซัง
8. จวยเสียงเส่งหลุง (อนัตตธานานศาสตร์) ของคณาจารย์ฮองยิม
9. จงเกียลล (บันทึกกระจกแห่งนิกาย) รวบรวมโดยท่านเอียงชีว
10. บ่อมิ่งกวง (คำที่ไม่มีประตุ) ของท่านจงเสียว
11. หนังสือจั้งมก (จักขุแห่งเทพยตามนุษย์) ของท่านตี้เจียว
12. ตั่งหงอหิบเต้าฮวบมิ่ง (ประตุแห่งการเข้าถึงธรรมอย่างฉับพลัน) เป็นหนังสือถามตอบอย่างง่ายแก่การเข้าใจ

หลักธรรมของนิกายเซ็น ถือว่าสังกาวะนั้นย่อมอยู่เหนือการพูด การคิด เราจะค้นสังกรรมในหนังสือพระไตรปิฎกย่อมไม่พบ นอกจากเราต้องหันมาบำเพ็ญอุจิใจของตนเอง เพราะความจริงเราจะหาได้ในตัวเราเองจะไปค้นหาภายนอกไม่ได้ มีคำขวัญประจำนิกายว่า “ปกฺลิบนุ้ย คิกยั้งชิม เกียงแสซังฮุด” แปลว่าไม่ต้องอาศัยหนังสือ แต่ชี้ตรงไปยังจิตใจมนุษย์ให้เห็นแจ้งในภาวะที่แท้จริง แล้วบรรลุเป็นพุทธะ (เสถียร โภธินันทะ, 2518, หน้า 236)

ความเชื่อทางศาสนาเต๋า

ศาสนาเต๋าก่อเกิดในประเทศจีนเมื่อประมาณ 53 ปีก่อนพุทธกาล ผู้ให้กำเนิดลัทธิเต๋า คือ เหลาจื้อ (Lao-Tzu) ตามบันทึกประวัติศาสตร์จีนชื่อ ซื่อเก้ ของซูมาเจียน ถือว่าเป็นประวัติศาสตร์เล่มแรกของจีน (พจนานุกรมสันติ, 2525, หน้า 17-18) สันนิษฐานว่าเหลาจื้อมีชีวิตอยู่ในช่วงประมาณ 100 ปี ก่อนคริสตกาล ได้ถือกำเนิดในหมู่บ้านจูเยน ตำบลไหล่ แขวงเมืองฮู๋ ในตระกูลที่สืบแซ่หลี่ มีชื่อเล่นว่า เอ้อ ชื่อจริงว่าตัน ดังนั้นจึงเรียกกันว่า หลี่เอ้อบ้าง หลี่ตันบ้าง ต่อมาเมื่อท่านแก่ตัวลงจนหนวดขาว โพลนแล้ว จึงเรียกกันภายหลังว่า เหลาจื้อ อันมีความหมายว่า ปราชญ์ผู้ชรา เหลาจื้อได้เข้ารับราชการในวังหลวงที่นคร โล ยังรับตำแหน่งเลขานุการพระราชวัง และต่อมาได้เป็นบรรณารักษ์หอสมุดแห่งชาติ ของกษัตริย์แห่งราชวงศ์โจว ซูมาเจียน ได้แสดงความเห็นว่า ขณะเมื่อเหลาจื้อมีอายุได้ 160 หรืออาจจะถึง 200 ปี ท่านเกิดความเบื่อหน่ายในความเสื่อมโทรมของราชวงศ์โจว จึงได้ออกเดินทางไปทางทิศตะวันตก เพื่อแสวงหาชีวิตอมตะ เมื่อไปถึงด่านฮันกุน นายด่านเมือง หยินซี หรือกวนหยิน ได้ขอให้ท่านเขียนอะไรไว้เป็นที่ระลึก ท่านได้สนองต่อคำขอ โดยได้เขียนหนังสือเล่มเล็ก ๆ บรรจุอักษรกว่า 5,000 ตัว ทิ้งไว้ให้ หนังสือเล่มนั้นก็ชื่อ “เต๋าเด็กเก็ง” อันสูงสุด ซึ่งได้ตกทอดมาจนถึงทุกวันนี้ เดิมทีเดียวศาสนาเต๋ายังไม่เป็นศาสนา แต่ได้มีการพัฒนาเพื่อจะได้ตั้งเป็นศาสนาในสมัยของจักรพรรดิซุนตี้ ราชวงศ์ฮั่นตะวันตก (ค.ศ. 125-144) (เอวีอิน, 2541, หน้า 59) จนถึงปีค.ศ. 430 จึงได้มีการชำระรวบรวมปรัชญาเต๋า และเทพเจ้าต่าง ๆ และยกเอา “ไท้ซั้งจวิน” เป็นพระศาสดาของเต๋า และให้ “จางเต๋าหลิน” (ผู้ประกอบพิธีจัดภุมณีปีศาจ) เป็นผู้ก่อตั้งศาสนา ต่อมาได้เรียกศาสนานี้อย่างเป็นทางการว่า ศาสนาเต๋า หรือ เต๋าเจี้ยว (เอวีอิน, 2541, หน้า 49) ศาสนาเต๋ามีความเจริญในรัชกาลพระเจ้าไท่ฮู่ตี้ (ค.ศ. 424-452) ศาสนาเต๋าได้รับการยกย่องให้เป็นศาสนาประจำชาติ พัฒนาการของศาสนาเต๋าค่อยมาได้รวบรวมเอาเทพเจ้าและเขียนทั้งหลาย เข้ามาไว้โดยเน้นเทพที่รักษาโรคภัยไข้เจ็บ รวมถึงนำเอาการเล่นแร่แปรธาตุ การปรุงยาอายุวัฒนะเพื่อกินแล้วจะได้เป็นเซียน จึงทำให้ศาสนานี้เป็นที่รู้จักกันทั่วไปและเรียกกันว่า “กุ่มเต๋าเจี้ยว” หรือ “ศาสนาที่เกี่ยวข้องกับผี” (เอวีอิน, 2541, หน้า 64)

เต๋า เป็นชื่อที่สมมุติขึ้นเพื่อที่จะใช้ในการเรียกภาวะหนึ่งซึ่งสัมผัสไม่ได้ อยู่เหนือถ้อยคำที่จะบรรยาย เป็นสิ่งที่ไม่สามารถรับรู้ได้โดยประสาทสัมผัสทางกาย เป็นภาวะที่มีอยู่ทุกหนแห่ง เป็นสิ่งที่ทำให้สรรพสิ่งทั้งปวงเกิดขึ้น (น้อย พงษ์สนิท, 2528, หน้า 42) สำหรับหลักคำสอนนั้นมีนักวิชาการไทยได้กล่าวสรุปว่า หลักคำสอนของเต๋านั้นในฐานะปรัชญา คือ ไม่มีพิธีกรรม ไม่มีข้อปฏิบัติอะไรเป็นพิเศษมากกว่าข้อคิด และคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์ เต๋าเด็กเก็ง หลักธรรมของเต๋าก็คือ ให้ดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติ ประกอบด้วยการทำคุณงามความดี การถ่อมตน การทำจิตใจให้สงบ ต่อมาภายหลังหลักดังกล่าวได้ถูกดัดแปลงไปจากหลักปรัชญาเดิมมากเมื่อเกิด

มีประมุขทางศาสนา เริ่มมีนักบวช เรียกว่า “เต้าสือ” มีพิธีกรรม มีสถานที่ประกอบพิธีกรรมขึ้น (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2526, หน้า 239-240) หลังจากนั้นผู้นับถือลัทธิเต๋าบางคนได้บำเพ็ญตน เป็นฤาษี อาศัยอยู่ตามป่าเขา ได้ปฏิบัติตนเป็นนักพรต สละความวุ่นวายทั้งหลายในโลก เรียกว่า “เต๋ายิน” หรือเรียกว่า “เต้าสือ” ต่อมาได้แปลหลักปรัชญาจากการไม่แสวงหาอะไรนอกจากการนั่ง เฝ้ารอแสงหาของวิเศษกัน พร้อมทั้งสร้างเวทมนต์คาถาขึ้นในคัมภีร์บริสุทธิ ถือว่าอำนาจมนต์นี้ จะช่วยให้ตนเป็นผู้วิเศษเป็นเซียนได้ (ช. ใจเปี่ยม, 2508, หน้า 311)

ศาสนาเต๋าเริ่มแรกเน้นหลักการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติ หลังจากนั้น นักบวชเกิดขึ้นแล้ว หลักคำสอนได้เปลี่ยนไป เพราะว่าได้นำเอาวิธีทางเวทมนต์และการปลุกเสก เข้ามา ซึ่งวิธีดังกล่าวนี้เป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาแต่โบราณ จึงทำให้ศาสนาเต๋ามีการนับถือกัน มากกว่าลัทธิขงจื้อ

หลักการของเต๋านั้น ความดี ความชั่ว เป็นสิ่งสัมพันธ์กันจะไม่มีสิ่งใดดีถ้าไม่เอาความชั่ว มาเปรียบเทียบ และจะไม่มีเลวถ้าไม่เอาสิ่งดีมาเปรียบ ลัทธิเต๋านี้หนักไปทางพิจารณาให้รู้แจ้ง เห็นจริงในสภาวะธรรมชาติ ไม่ควรคิดร่นทะเยอทะยาน ควรจะปล่อยให้เป็นไปตามวิถีทางสัน โดย ตามเต๋าจะบันดาล และลัทธิเต๋าสอนให้คนไม่ยึดติดในร้าย พยายามตัดอารมณ์ให้หมดสิ้น และไม่ควรมัวฝืนธรรมชาติ ลัทธิเต๋ามองว่า ความตายเป็นไปตามธรรมชาติ ลักษณะความหมุนเวียนแห่ง จักรราศีของโลก ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติ เหมือนฤดูกาล แล้วจะไปเกิดในชาติอื่นต่อไป ส่วนคำสอนอันเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตพอประมวลได้เป็นข้อ ๆ ดังนี้ (น้อย พงษ์สนิท, 2528, หน้า 44)

1. มีชีวิตที่เรียบง่าย โดยถือหลักความรู้สึกรู้ใจพอหรือ สัน โดษ ในคัมภีร์ เต๋า เต็ก เก็ง บทที่ 33 กล่าวไว้ว่า “ผู้รู้จักพอเป็นผู้มีชีวิตที่สุขสมบูรณ์” ดำรงตนตามหลักปัญญาญาณ อันได้แก่
2. ดำรงตนตามหลักปัญญาญาณ ได้แก่ เข้าใจกฎความจริง โดยธรรมชาติ เข้าใจตัวเอง และรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม
3. ให้มองเห็นจุดดีในสิ่งที่คนอื่นเห็นว่าเลว นั่นคือ เป็นคนมองอะไรหลาย ๆ ด้าน
4. มีความรู้เพียงแต่น้อย และเป็นนายของความรู้
5. มีเต๋าเป็นอุดมคติ

ต่อมาหลักคำสอนได้ถูกดัดแปลงมาก อาจเป็นเพราะว่าเต๋าได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา การปฏิบัติของพวกนักบวชในศาสนาเต๋าก็คล้ายคลึงกับนักบวชในพุทธศาสนา เช่น มีสถาบัน นักบวช ผู้ออกบวชในศาสนาเต๋า เรียก เต้าสือ (เต๋ายิน) ละบ้านเรือน ลูกเมีย ออกไปอยู่ตามป่าเขา ถ้ำเนาไพร บริโภคผักหญ้าเป็นอาหาร เพื่อหวังผลให้ถึงซึ่ง บรมสุข คือ เต๋า

พิธีกรรมสมัยใหม่ของศาสนาเต๋า ที่มีต่อชีวิตชาวจีนปัจจุบัน โดยมากจะเกี่ยวกับเวทมนต์ และการปลุกเสก ทำให้นักบวชผู้นับถือศาสนาเต๋า กลายเป็นที่ปรึกษาคอยระงับทุกข์ยาม และวัน อันเป็นมงคลในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีแต่งงาน การฝังศพ เป็นต้น และมีคำสอน เกี่ยวกับนรก คล้ายเป็นสถานที่ชำระวิญญูณให้บริสุทธิ์ได้ นักบวชพวกนี้หาเลี้ยงชีพอยู่กับวิญญูณ ส่วนหน้าที่อื่น ๆ ก็ล้วนเป็นการหารายได้ให้แก่ตน เช่น การขายเครื่องราง ป้องกันภูตผีปีศาจร้าย ต่าง ๆ เป็นต้น

สรุปได้ว่า หลักคำสอนของลัทธิเต๋าในระยะแรกจะเน้นในเรื่อง การดำเนินชีวิตให้ สอดคล้องกับธรรมชาติ แต่เมื่อเริ่มมีนักบวชคำสอนต่าง ๆ ถูกเปลี่ยนแปลงไป ได้นำเอาวิธีการทาง เวทมนต์และการปลุกเสกเข้ามาเกี่ยวข้องกับซึ่งวิธีการดังกล่าวสอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิมของ ชาวจีน ลัทธิเต๋าจึงเป็นที่นิยมของชาวจีนอย่างแพร่หลาย

ความเชื่อทางศาสนาขงจื้อ

เลียง เสถียรสุด กล่าวถึงประวัติของขงจื้อ พอสรุปได้ว่า ขงจื้อเดิมชื่อ คิว ตระกูลขง ต่อมาได้รับการขนานนามว่า “ขง ฟู่ จื้อ” ซึ่งหมายถึง นักปราชญ์ เป็นบุตรของซุเหลียงเฮย เจ้าเมือง โจว มีเชื้อสายในราชวงศ์จิ้นเก่า เขาเกิดในแคว้นลู่ มณฑล ซานตง เมื่อ พ.ศ. 8 (ปีที่ 551 ก่อนคริสตกักราช) และมีชีวิตอยู่ปี 478 ก่อนคริสตกาล คำว่า ขง คือสกุล ต่อมาผู้ใดก็ตามว่า “จื้อ” จึงเป็นขงจื้อ แปลว่า อาจารย์สกุลขง

เมื่อเยาว์วัยของขงจื้อ สนใจเล่าเรียนวิชาประวัติศาสตร์ กาพย์กลอนตลอดจนถึงดนตรี และวัฒนธรรมจีน เป็นครูผู้คงแก่เรียน เมื่ออายุ 25 ปี ขณะเป็นครูก็ยังคงศึกษาเล่าเรียนและรวบรวม คำสอนของบรรพบุรุษจีนและปราชญ์คนสำคัญแล้วแทรกความคิดของเขาออกเผยแพร่แก่ชาวจีน ผู้คนยอมรับนับถือในคำสั่งสอนจนมีลูกศิษย์เป็นจำนวนมาก

ขงจื้อ ได้รับตำแหน่งจากรัฐบาลเมื่ออายุ 47 ปี มีอำนาจเทียบเท่ากับรัฐมนตรียุติธรรม นครลู่ ขณะนั้นจีนอยู่ในยุคระบบเจ้าครองนคร และบรรดาเจ้าเมืองนครจำนวนหนึ่งยังไม่ยอม ทอดตัวปฏิบัติตามรัฐบาลกลาง อีกทั้งพยายามทำตัวมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองนั้น ๆ แต่ความเป็นปราชญ์ของขงจื้อได้นำความสงบสุขมาสู่นคร ลู่อย่างรวดเร็ว

ขงจื้อสั่งสอนหนักไปทางด้านผู้มีศีลธรรม จริยธรรม การศึกษา และศิลปะ คำสอนของ ขงจื้อมีหลัก 5 ประการ ดังนี้ ธรรมจักร กล่าวไว้ว่า

ศรัทธา ขงจื้อให้มีศรัทธา นับถือซึ่งกันและกัน ถ้าเกิดศรัทธาแล้วสังคมของมนุษย์ ก็เป็นไปโดยราบรื่น

ความเป็นผู้คงแก่เรียน ขงจื้อเชื่อว่า เมื่อเราได้รับการศึกษาคดีแล้ว มิใช่จะดำเนินชีวิตอย่างราบรื่นเท่านั้นยังเป็นตัวอย่างอันดีของมนุษย์อีกด้วย การที่คนเราเข้าใจซึ่งกันและกันก็ต้องอาศัยการศึกษา

การบำเพ็ญคุณประโยชน์ การบำเพ็ญคุณประโยชน์ต่อกันและกันแสดงถึงความเมตตาจิตต่อกัน

การสร้างลักษณะนิสัยและทรศนะที่ดียงาม การสร้างนิสัยที่ดียงามให้เกิดความสัมพันธอันดีงามสำหรับครอบครัวขึ้น เช่น บุตรและ ธิดา

ชนบประเพณี ขงจื้อสอนให้รู้จักชนบประเพณี ยึดถือชนบประเพณีอันดีงามซึ่งบรรพบุรุษได้สอนเอาไว้ด้วยการศึกษาและปฏิบัติตาม (เลียง เสถียรสุด, 2517, หน้า 14-15)

จากการศึกษาเกี่ยวกับประวัติของขงจื้อ นักวิชาการไทยได้สรุปหลักคำสอนของขงจื้อ ท่านจะเน้นทางโลกย์ธรรมมุ่งอบรมสั่งสอนมนุษย์ในทางที่ดียงามเพื่อประโยชน์สุขในชาตินี้และต่อไปในชาติหน้า อีกทั้งการรวบรวมคำสอนของบรรพชนที่นับถือสืบทอดมาซึ่งท่านกล่าวว่าชีวิตทางเศรษฐกิจ สังคม ศาสนา และการเมืองของมนุษย์เรานั้นจะมีจรรวมอยู่ที่ศีลธรรม (อุทัย สนิธสาร, 2516, หน้า 304-305)

การสอนของขงจื้อกล่าวว่า การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์จะต้องปฏิบัติตามคุณธรรม 8 ประการ ท่านเน้นความกตัญญูเป็นสำคัญเบื้องต้น ตามด้วยความรักญาติ ความจงรักภักดี ความมีวาจาสัตย์ มีมารยาดี ซื่อสัตย์ บริสุทธ์ และความละเอียดต่อความชั่วเป็นอันดับสุดท้าย (สุชีพ ปุญญาภาพ, 2526, หน้า 170) จากคุณธรรม 8 ประการข้างต้นทำให้ทราบว่าการสอนของขงจื้อว่า ท่านเน้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับบุตร โดยเน้นความกตัญญูเป็นสำคัญ และไม่ควรละเลยในการประกอบพิธีกรรมเช่น ไหว้ (สุชีพ ปุญญาภาพ, 2526, หน้า 205) การเช่น ไหว้นี้ขงจื้อเน้นว่าจะต้องเข้าร่วมกระทำจะถือได้ว่าได้เช่น ไหว้หากไม่ได้เข้าร่วมก็ไม่ถือว่าไม่ได้เช่น ไหว้และขณะเช่น ไหว้นั้นถือว่าบรรพบุรุษท่านยังมีชีวิตอยู่ (เลียง เสถียรสุด, 2517, หน้า 86) การเช่น ไหว้นี้เป็นหน้าที่ของทุกคน และต้องทำตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ การเช่น ไหว้นี้ก็ไม่ใช่ทำเพื่อประโยชน์แก่ผีสงเทวดาที่ตนเช่น ไหว้แต่ทำเพื่อประโยชน์ของผู้เช่น ไหว้ (พระยาอนุমানราชชน, 2503, หน้า 254)

นักวิชาการถือว่า คำสอนของขงจื้อเป็นการศึกษาที่เกี่ยวกับทางด้านอักษรศาสตร์ ปรัชญา จริยศาสตร์ คาราศาสตร์ และภูมิศาสตร์ จนทำให้มีการตั้งรูปเคารพขงจื้อไว้ในที่สถานศึกษาด้วย (พรพรรณ จันทโรนานนท์, 2533, หน้า 65) เช่นในมหาวิทยาลัยแห่งแรก (วิหารวรรณกรรม) กรุงฮานอย ประเทศสังคมนิยมเวียดนาม ก็ปรากฏรูปของขงจื้อตั้งบูชาอยู่ในมหาวิทยาลัยวันเมียว เป็นต้น ลัทธิขงจื้อจึงมีอิทธิพลต่อการปกครองของประเทศจีนมานานกว่าสองพันปี มีอิทธิพลต่อ

การดำเนินวิถีชีวิตที่หลากหลาย และความคิดต่อชาวจีนตราบจนปัจจุบัน และการขยายพื้นที่แพร่
ตามเข้ามาของคนจีนยังพื้นที่ที่เขาเหล่านั้นเข้าไปอยู่ และสืบทอดการนับถือสู่ลูกหลานต่อไป

ความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพของชาวจีนกับการสร้างวัดจีนในสมัยนั้น

เริ่มจากข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์ช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 มีกลุ่มชาวจีนเข้ามาอาศัย
อยู่ในพื้นที่เมืองฉะเชิงเทรานั้นเพิ่มขึ้น ผลจากการขุดคลองบางขนาก-แสนแสน การย้ายเมือง
การสร้างกำแพงเมือง การเข้ามาปลูกอ้อยและการสร้างโรงงานหีบอ้อยของชาวจีน

คลองจะเป็นตัวเชื่อมการคมนาคม เส้นทางเดินทางจากกรุงเทพฯสู่เมืองฉะเชิงเทราและ
เมืองอื่น ๆ คือ ได้แก่ เมืองปราจีนบุรี ชลบุรี โดยเฉพาะการเชื่อมเส้นทางของการเดินทางสู่ภาค
อีสานได้ง่ายขึ้น ซึ่งคลองเป็นเส้นทางสำคัญในสมัยรัชกาลที่ 3 และหลังจากนั้นเมื่อมีการย้ายเมืองมา
อยู่ในตำแหน่งปัจจุบัน ทำให้มีชาวจีนเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ในเมืองฉะเชิงเทรามากขึ้น โดยลำดับ
อีกทั้งพื้นที่เมืองฉะเชิงเทรายังเป็นเมืองเศรษฐกิจมีการปลูกอ้อยทำน้ำตาล (สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ,
2535, หน้า 20) ประกอบกับมีชาวจีนอาศัยอยู่หนาแน่น จนต้องตั้งกรมการจีนเพื่อดูแลชาวจีนและ
ตั้งเจ้าภาษีอากรควบคุมชาวจีนในเรื่องของเศรษฐกิจ และยังมีเหตุการณ์ตัวเหี้ย จนทำให้มีชาวจีน
ล้มตายไปเป็นจำนวนมากในเหตุการณ์ครั้งนั้น ความสำคัญของเรื่องทั้งหมดนี้ชี้ให้เห็นถึงว่า ชาวจีน
ในสมัยรัชกาลที่ 3 เข้ามาอาศัยทำกินในพื้นที่ศึกษา

สำหรับความเชื่อทางศาสนาของชาวจีนในสมัยนี้ คงยึดความเชื่อดั้งเดิมมา โดยพบว่า
มีการสร้างศาลเจ้าไว้เป็นที่สักการะบูชา ซึ่งข้อมูลทางเอกสารพบหลักฐานในนิราศเมืองแกลงที่
กล่าวถึงการสร้างศาลเจ้าไว้ริมแม่น้ำอยู่ในย่านของชาวจีนที่อาศัยอยู่ตามลำน้ำบางปะกงส่วนหนึ่ง
ส่วนกรณีการสร้างวัดทางพระพุทธศาสนาในหมู่ของชาวจีน พบว่าในพื้นที่ศึกษาที่บ่งถึงชาวจีน
ว่ามีการสร้างวัดไทยโดยชาวจีนสามคน ได้ร่วมกันสร้างขึ้นในพ.ศ. 2385 ปัจจุบันวัดนี้ชื่อว่า
วัดแหลมบน (สายชล ณ รังสี) นอกจากนั้นพบว่าในราชสำนักมีการสร้างวัดประจำเมืองขึ้นคือ
วัดปิตุลาราชรังสฤษฎ์ รูปแบบเป็นแบบศิลปะไทย จึงเห็นได้ว่าชาวจีนตั้งแต่การสร้างเมือง
ฉะเชิงเทรา จนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ชาวจีนนับถือพระพุทธศาสนาได้ใช้ศาสนสถานที่เป็นรูปแบบ
ศิลปะไทย ถึงแม้ว่าชาวจีนจะเป็นผู้สร้างวัดขึ้นเองก็ตาม

อนึ่งการที่ชาวจีนเป็นผู้สร้างวัดสามจีนขึ้นในพื้นที่ศึกษา อาจเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า
สถานภาพของชาวจีนเริ่มมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นจึงสามารถที่จะสร้างวัดขึ้นได้

ต่อมาในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงแม้ว่าช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 มีมาตรการที่จะให้ความ
ช่วยเหลือชาวจีน โดยการตั้งนายอำเภอจีน ตั้งศาลคดีจีนและกรมการจีนในภายหลัง แต่ก็ยัง
ไม่ประสบความสำเร็จด้วยพบว่า จากเหตุการณ์ที่ผ่านมาในสมัยรัชกาลที่ 3 และได้มีเรื่องชื่อว่า

“สยามอรสุมพล” พร้อมด้วยทหารปืนใหญ่ ปืนเล็ก มาลาดตระเวนที่เมืองฉะเชิงเทรา พวกอั้งยี่เลยไม่กล้าดำเนินการตามที่คิดไว้ (สุนทร คัยนันท์, 2534, หน้า 125) ข้อนี้อาจชี้ให้เห็นสถานภาพของชาวจีน ชาวไทยเชื้อสายจีนในขณะนั้นยังมีปัญหาอยู่ ดังนั้นอาจเป็นไปได้ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระองค์อาจสนับสนุนให้คนจีน คนไทยเชื้อสายจีนสร้างวัดขึ้น แล้วทรงสนับสนุนภายหลังโดยเสด็จมายังวัดที่คนจีน คนไทยเชื้อสายจีนสร้างขึ้น ตามที่กล่าวไว้ข้างต้น และยังแฝงไว้ซึ่งชื่อที่พระองค์ได้พระราชทานนามวัด จากชื่อวัดเล่งฮกยี่ว่า “วัดจีนประชาสโมสร”

สถานภาพของชาวจีนสมัยรัชกาลที่ 5 ช่วงเวลานี้สภาพทางเศรษฐกิจดีขึ้น โดยลำดับด้วย เพราะได้มีการขุดคลองเพื่อเป็นประโยชน์ทางการคมนาคม และที่ดินสองฝั่งของการขุดคลองได้ถูกใช้เป็นที่เพาะปลูก โดยเฉพาะการปลูกข้าวกำลังเป็นที่ต้องการสูง นอกจากนั้นแล้วเส้นทางคมนาคมทางบก เริ่มมีการเดินรถไฟสายภาคตะวันออกทำให้การเดินทางสะดวกรวดเร็วขึ้น

การปฏิรูปย้ายที่ทำการมณฑลจากเมืองปราจีนบุรีมาตั้งยังเมืองฉะเชิงเทรา พร้อมกันนั้นมีการสร้างเมืองใหม่ที่ประกอบด้วยกระทรวงโยธาธิการ สร้างถนน ขุดคลอง มีอาคารไปรษณีย์ โทรเลข โรงพักตำรวจภูธร ตัดถนนในเมือง สร้างทำน้ำ สร้างห้องแถว สร้างตลาด และรัชกาลที่ 5 พระองค์ได้ส่งพระเจ้านั่งยาเธอกรมหมื่นมรุพงษ์เป็นเทศาภิบาลมณฑล มาประจำที่เมืองฉะเชิงเทรา จึงเห็นได้ว่าเมืองฉะเชิงเทรา เป็นเมืองที่ทันสมัยมีสิ่งอำนวยความสะดวกและเป็นแหล่งที่สำคัญทางเศรษฐกิจขณะนั้น ทำให้สถานภาพของคนจีนเมืองฉะเชิงเทรามีสถานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น คนจีนและคนไทยเชื้อสายจีนมีจำนวนมากขึ้น จนในที่สุดได้มีการก่อสร้างวัดจีนขึ้นในสมัยนี้

ความสัมพันธ์ของพระอาจารย์สกเห็งกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เริ่มจากการที่ลูกศิษย์ของพระอาจารย์สกเห็งคือ ลิเทียนอิง ต้นตระกูล “ศรีเทียรอินทร์” และ “วงศ์เทียรทอง” ได้เห็นว่าเมืองฉะเชิงเทรามีชาวจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จึงสมควรที่จะมีวัดจีนใช้ประกอบพิธีศาสนากิจพิธี จึงอาราธนาพระอาจารย์สกเห็ง มาเป็นเจ้าศรัทธา พร้อมกับบริจาคที่ดิน 5 ไร่ 3 งาน 80 ตารางวา เพื่อสร้างวัด (เจริญ ดันมหาพราน, 2547, หน้า 127) ด้วยเหตุที่ทางวัดมีการสร้างวัดอยู่แล้วคือวัดเล่งเน่ยยี่ เป็นตัวอย่างจึงไม่น่าที่จะยุ่งยากในการก่อสร้าง หลังจากการสร้างวัดเสร็จแล้วช่วงเวลาต่อมา รัชกาลที่ 5 ทรงโปรดฯ พระราชทานนามวัด

พระอาจารย์สกเห็งกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งแรกคงเริ่มตั้งแต่มีการสร้างวัดเล่งเน่ยยี่แล้ว เมื่อปีพ.ศ. 2414 และต่อมาในงานพระศพของสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พ.ศ. 2423 ช่วงที่วัดเล่งเน่ยยี่สร้างเสร็จในปีพ.ศ. 2422 พระอาจารย์สกเห็งได้ย้ายจากวัดยังฮกยี่ มาจำพรรษาที่วัดเล่งเน่ยยี่ ต่อจากนั้นในวันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2423 สมเด็จพระนางเจ้า

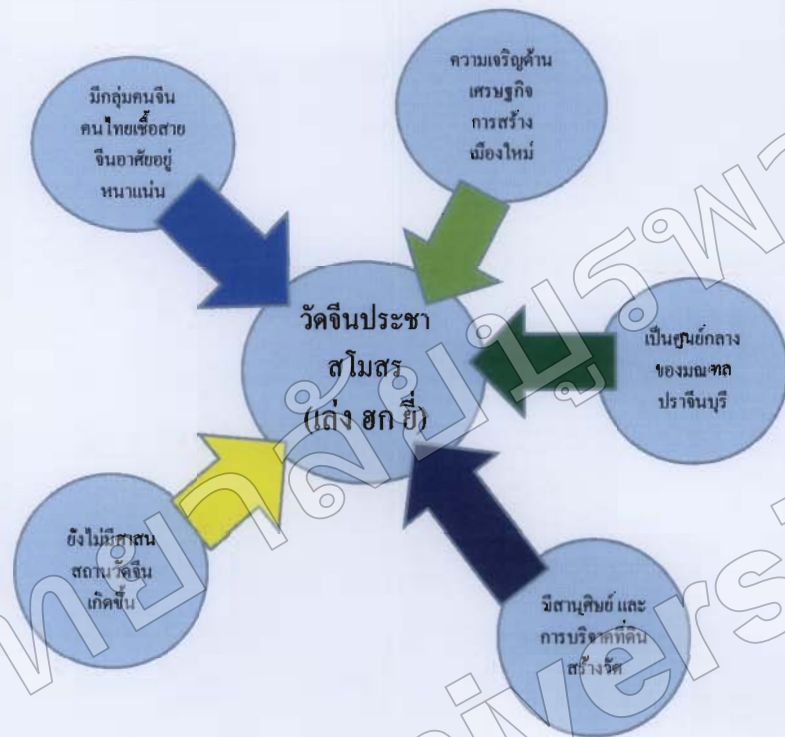

สุนันทกุมารีรัตน์กับสมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงกรมมากรม เพ็ชรรัตน์ได้เสด็จแปรพระราชฐานไปพระราชวังบางปะอิน เกิดอุบัติเหตุเรือพระที่นั่งล่มลง จนสิ้นพระชนม์ แต่เจ้าพนักงานหาพระศพไม่พบ จึงต้องนิมนต์คณาจารย์ทั้งหลายมาทำพิธีช่วย ซึ่งพระอาจารย์สกเห็งได้รับการนิมนต์ และพระอาจารย์สกเห็งได้ทำพิธีชกด้วยน้ำชาบริกรรมอยู่ครู่หนึ่ง ต่อจากนั้นท่านได้ปล่อยด้วยน้ำชาลอยลงในแม่น้ำ ด้วยน้ำชาได้ลอยไปถึงตำแหน่งเรือพระที่นั่งที่จมลง แล้ววนอยู่สามรอบก่อนที่จะจมลงสู่ใต้พื้นน้ำ จากนั้นเจ้าพนักงานงมหาพระศพอีกครั้งจึงพบพระศพทั้งสองพระองค์ดังกล่าว (เจริญ คันมหาพราน, 2547, หน้า 128-129)

หลังจากนั้นความสัมพันธ์ของพระอาจารย์สกเห็งกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เกิดขึ้นเป็นลำดับ หลังจากนั้นในงานพระศพของสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดฯ ให้มีการประกอบพิธีงตึกหลวงถวาย ในการนี้พระสงฆ์จีนนิกายมหานิกายได้ร่วมประกอบพิธีเป็นครั้งแรก

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสมณศักดิ์พระอาจารย์สกเห็งให้เป็นพระอาจารย์จีนวังสมาธิวัตร ตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายสงฆ์จีนนิกาย

จากประวัติการสร้างวัดเล่งฮกยี่ และหลักฐานจากนักวิชาการ วัดเล่งฮกยี่สร้างภายหลังวัดเล่งเน่ยยี่ และเสร็จในภายหลังโดยลำดับ ช่วงประมาณปีพ.ศ. 2426 รูปเคารพในวัดจึงอาจได้รับจากวัดเล่งเน่ยยี่ แทน แต่อย่างไรก็ดีแล้วแต่การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระองค์เสด็จเมืองฉะเชิงเทรา พระองค์ก็มีหมายกำหนดการที่เสด็จมายังวัดเล่งฮกยี่ และย่านของชุมชนจีนบริเวณตลาดบ้านใหม่ ซึ่งมีชาวจีน ชาวไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่หนาแน่น อีกทั้งพระองค์ได้พระราชทานนามวัดที่พระอาจารย์สกเห็งสร้างมาโดยตลอด เริ่มจากวัดเล่งเน่ยยี่ เสมือนว่ารัชกาลที่ 5 ได้ทรงเคารพบูชาบูรพาจารย์พระอาจารย์สกเห็ง ถึงแม้ว่าวัดนี้สร้างผ่านมาแล้วประมาณ 24 ปี และการมรณภาพของพระอาจารย์ก็ผ่านมาแล้ว

ภาพที่ 2-23 แผนภูมิการวิเคราะห์การเกิดวัดเล่งฮกยี่ เมืองฉะเชิงเทรา สมัยรัชกาลที่ 5